

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра педагогіки та психології

Реєстраційний № _____

Бакалаврська робота
КАРИКАТУРА ЯК ЖАНР ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА. ПРАКТИЧНІ
ЗАНЯТТЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З
ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ КАРИКАТУРИ ЧЕРЕЗ МАЛЮВАННЯ ФІГУРИ
ГЕРОЇВ ВІДОМИХ МУЛЬТФІЛЬМІВ.

МІКЕЛАДЗЕ СІНТІА ГУРАМІВНА

Студент(ка) IV-го курсу

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Освітній рівень: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол №1/2018

Науковий керівник:

Кулін Агнеш
Золтанівна,
викладач

Завідувач кафедрою _____

Біда Олена А.
доктор пед. наук, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2019 року

Протокол № _____ / 201__

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра педагогіки та психології

Бакалаврська робота

**КАРИКАТУРА ЯК ЖАНР ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА. ПРАКТИЧНІ
ЗАНЯТТЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З
ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ КАРИКАТУРИ ЧЕРЕЗ МАЛЮВАННЯ ФІГУРИ
ГЕРОЇВ ВІДОМИХ МУЛЬТФІЛЬМІВ.**

Освітній рівень: бакалавр

Виконав: студент(ка) IV-го курсу

спеціальності 013 Початкова освіта

Мікеладзе Сінтіа Гурамівна

Науковий керівник: Кулін Агнеш Золтанівна,
викладач

Рецензент: Гогола З.С.

викладач

Берегове
2019

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

**KARIKATÚRA, MINT KÉPZŐMŰVÉSZETI MŰFAJ. KÖZISMERT MESÉK ÉS
MESEBELI KARAKTEREK KARIKATURIKUS JEGYEINEK FELDOLGOZÁSA
JÁTÉKOS FOGLALKOZÁSOKON.**

Szakedolgozat

Készítette: Mikeládze Szintia

IV. évfolyamos Tanító

szakos hallgató

Témavezető: Kulin Ágnes

főiskolai tanár

Recenzens: Гогола З.С.

викладач

Beregszász – 2019

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	9
I. A karikatúra, gúnyrajz a művészetben.....	10
II. A Karikatúra műfajának kiemelkedő képviselői	19
II./1. Hokusai.....	18
II./2 Goya	22
II/3 Hogarth.....	307
II/4. Daumier	34
III. Gyakorlati munka.....	42
III.I. Karikaturikus jegyek a Walt Disney klaszikus rajzfilmjeinek típuskaraktereinél.....	44
III.2 A foglalkozás menete.....	496
III.3. Tapasztalatok vélemény	507
Összegzés	54
Резюме	56
IV. Mellékletek.....	58
IV.1.Irodalomjegyzék	58
IV.2. Hivatkozáslista.....	60
IV.3.Ábrajegyzék	62
V. Gyakorlati rész mellékletei.....	65
V.1. Oravázlat táblázat.....	65
V.2. Foglalkozásokon végzett fotódokumentáció.....	67

Зміст

Вступ.....	6
I. Карикатура, мультфільмвмистецтві.....	7
II. Видатні представники жанру мультфільму	16
II. 1. Хокусай.....	18
II. 2 Гойя	22
II. 3 Гогарт.....	27
II. 4. Дом'є.....	31
III. Практична робота.....	39
III. 1. Карикатурні знаки для типових персонажів класичних мультфільмів.	41
III. 2 Хід заняття	4946
III. 3. Досвід, думки.....	47
РЕЗЮМЕ	54
РЕЗЮМЕ	56
IV. Додатки.	58
IV. 1.Список літератури.....	58
IV. 2. Посилання.....	60
IV. 3.Список картин	62
V. Додатки до практичної частини.....	65
V. 1. План-конспект уроку	65
V. 2. Матеріал зображень	67

Bevezetés

A munkám témája „Karikatúra, mint képzőművészeti műfaj. Közismert mesék és mesebeli karakterek karikatúris jegyeinek feldolgozása játékos foglalkozásokon.”.

A mai világunkban már tudjuk, hogy a karikatúra műfaja teljesen behálózza a különböző művészeti ágakat. Ott van a festészetben, a filmekben, a rajzfilmekben, a bábjátékokban és a pantomimekben is. A szavakkal dolgozó műfajok mindegyikében szintén lehetséges, hogy egy-egy alak karikatúrisztikus jellegű, de egy vers vagy regény maga is válhat karikatúrává. viszont a legjellemzőbb műfaj, ahol találkozunk vele az a festészet, grafika.

A munkám megírásának elkezdésekor megfogalmazódott bennem egy cél. Mégpedig szerettem volna megtudni, hogy fel tudják-e ismerni és ábrázolni tudják-e a tanulók a kiválasztott rajzfilmek szereplőinél a karikatúrisztikus jegyeket.

Számunkra, felnőtteknek teljesen furcsa az ahogy a gyerekek szemlélik és értelmezik a világot. Ők még nem értik a felnőtteket, a környezetüket, az életben végbemenő dolgokat, ezért fontos lenne számunkra, hogy megtanuljanak eligazodni ebben a bonyolult világban. Segítségre van szüksége ahhoz is, hogy lelki világukban megeljük az egyensúlyt, melyre támaszkodhatnak majd egész életükben. Az erkölcsi nevelés is elengedhetetlen, mely finom eszközökkel, burkoltan jelzi az erkölcsös viselkedés előnyeit, és eközben nem használ etikai fogalmakat, hanem csak olyan dolgokat, melyek kézzelfoghatóak. Az ilyen kézzelfogható mondanivalót a gyermek a mesékben találja meg. A meséknek köszönhetően a gyermekek a valóságban megőrzik a jó viszonyt a szülőkkel, mert a felmerülő problémákat megoldják a képzeletükben a mesék által. Így a valóságban és a képzeletben is megkaphatják azt, aminek segítségével kiegyensúlyozott, lélekben egészséges felnőtté válhatnak. Nem hiába mondják, hogy a mese a gyermekek lelki tápláléka: nemcsak szórakoztat, hanem tanít, nevel is, valamint az érzelmi intelligencia kialakulásában is meghatározó szerepe van.

I. A karikatúra, gúnyrajz a művészetben

Karikatúraszerű viccesnek szánt rajzok esetében a rajzoló szándéka az volt, hogy nevelés, tréfás rajzot készítsen. Ide tartoznak a gúnyos, cinikus, maró humorú, támadó előítéletekről árulkodó devalváló rajzok is. Gyakori képi elem a cigaretta, az alkohol, a nagy fülek, a fogak, a nyelv, a nemi szervek, a sebhelyek, a tetoválások, egyes testrészek méretének eltúlzása, vicces ruhadarabok vagy bizonyos embertípusok kifigurázása.¹

A tréfás, gúnyos rajzokhoz tartoznak azok az ábrázolások is, amelyeket legtalálósabban a „groteszk” kifejezéssel jellemezhetünk. A groteszk kifejezés az olasz grotta és fresco (grotesche) szavak összevonásából alakult ki a XV. Század végén, amikor az eredetileg földalatti boltzatokban – grotta– megtalált képek nyomán kialakult az ornamentális falfestészet műfaja. A motívumok értelmezése alapján a groteszk fogalma szörnyűséges, illetve heterogén elemek önkéntes összekapcsolásának általános megjelölésére szolgált, de hamarosan más művészetekben is feltűnt, mint szatíra, illetve mint karikatúra.

A groteszk azt a képi hatást jelöli, amelyben az ijesztő és a komikus keveredik furcsa, összetett esztétikai minőséget hozva létre. A groteszkben félelmetes, torz vagy fenséges vonások keverednek bájos, kedves vagy komikus elemekkel, az össze nem illő elemek olyan feszültséget váltanak ki a nézőben, amely feloldatlan marad. A groteszk gyakori eszközei a társadalmi konvekciók szerint el nem fogadott, visszataszító, undort keltő motívumok, a deviancia, a torz formák és tartalmak.²

A téma egyik szakértője, Császár Tamás grafikus szerint már az ókorban megszületett a karikatúra. Egy Pausztón nevű, görög festő volt az első, aki új szemléletmóddal jelentkezett, az addigiakhoz képest. Egy alkalommal például egy vágató ló képét rendelték meg tőle. Ő meg is festette a száguldó állatot, a patái által fölvert, hatalmas porfelhővel a lábai alatt. Am azután fejfelé állította a képet, amitől úgy látszott, mintha a ló nemhogy vágatna, de épp ellenkezőleg: a porban fetrengene. Mivel a megrendelőnek fogalma sem lehetett arról, hogy az első karikatúrát látja, inkább megütközött a látványon, minthogy tetszett volna neki.

A fentiekből következik, hogy a karikatúrát nem nevezhetjük önálló műfajnak, hiszen az bármilyen művészi nyelven megjelenhet. És meg is jelent. A mára legjellemzőbbé vált, rajzos (grafikus) formája mellett a vizuális műfajok között ott volt a festészetben, a filmekben, a rajzfilmekben, a bábjátékokban és a pantomimekben, a táncban, a prózában és kötött versekben,

¹ Szerdahelyi István, Zoltai Dénes: Esztétikai kislexikon [256. oldal, 3. bekezdés]

² Imreh Zoltánné: *Korok és stílusok* [58. oldal, 1. bekezdés]

a drámában, sőt a zenében is. A szavakkal dolgozó műfajok mindegyikében szintén lehetséges, hogy egy-egy alak karikatúrisztikus jellegű, de egy vers vagy regény maga is válhat karikatúrává. Igaz, itt nem mindig könnyű elválasztani a paródiától.³

Ugyanakkor a karikatúra elsődlegesen mégiscsak képzőművészeti ábrázolásmód, amely a leghatásosabban és legerőteljesebben a rajzzal tudja érzékeltetni a kritika humorra fordítható erejét. A rajzos karikatúra hatását gyakran hozzáfűzött szöveg erősíti fel. Ezek a szövegek (képaláírások) általában segítik, sőt irányítják az értelmezést, egyszersmind rövidre is zárják (nem engednek szélesebb körű értelmezési szabadságot), de meg is nehezíthetik, ha a befogadó nincsen birtokában olyan konkrét ismereteknek, amelyekre a kép lazábban, a szöveg pedig erőteljesebben utal.

A festészetben és a grafikában létrejövő karikatúra európai ősapja a két Brueghel volt. A karikatúrisztikusnak is nevezhető ábrázolások idősebb Pieter Bruegel (eredetileg: Brueghel, 1525 körül-1569.), neves flamand festő, és az egyik fia, Pieter Bruegel (más néven: Pokol Brueghel, 1564 –1638) képein jelentek meg a legfeltűnőbbben. Ők ketten valóban megtörték az addigi szokásokat, amelyek jegyében a festők inkább arra törekedtek, hogy megszépítsék az ábrázolt figurákat. A flamand festők képein azonban az emberek inkább riasztóak, furcsák, groteszkek, sőt, olykor kifejezetten rútak voltak. Rútabbak, mint a valóságban, ami valóban a karikatúra legfontosabb vonásához, a túlzáshoz visz el minket (1. ábra).

1. ábra Pieter Bruegel: Esküvői tánc, 1604-1614 k.

Hogarth, Callot és Chodowieccki már nem a parasztot, hanem a pánccélba és parókába bujtatott nemességet gúnyolják, Goya utolérhetetlen

Capriccios rézkarc ciklusában már a polgár is megkapja a magáét, hogy aztán mind e mai napig a legjobb céltábla maradjon.

A karikatúra új lehetőségeit Angliában a festő és grafikus, William Hogarth teremtette meg, a 18. század első felében. Ő a polgári társadalom erkölcsének visszásságait ábrázolta, és

³ Lévai Júlia: *A karikatúráról* [1-2. oldal]

ezzel iskolát teremtett. Követői később nemcsak a közembereket, hanem az angol királyi házat, a neves politikusokat és a felső polgári rétegeket is kifigurázták.⁴

Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus, az európai realista festészet kiemelkedő mestere. Goya-1789-től IV. Károly, majd VII. Ferdinánd király udvari festője lett, a dinasztia tagjairól festett portréi és csoportképei leleplező erejűek, szinte karikatúra-szerűek, dekadencia, degeneráltság, butaság sugárzik róluk. 1799-ben egy 80 nyomatból álló sorozatot alkotott *Los Caprichos* címmel, bemutatva „a minden civilizált társadalomban megtalálható számtalan örültséget, és azokat az előítéleteket és kárhuzatos gyakorlatot, amelyeket a szokás, a tudatlanság és az önérdek megszokottá tett.”⁵

A francia karikatúra mestere Honoré Daumier (1808-1879). Korának egyik legkiválóbb művésze, aki éles megfigyeléssel és az emberi gyengéket kipellengérező módon, egynéhány jellegzetes vonással adta vissza a francia nyárspolgárt. Röviden és élesen karakterizálta alakjait. Mindenütt az őt környező társadalmi életben meglátta a humoros oldalt és rajzai az emberi jellemzés mesterművei. Bravúros rajzai mély emberismeretről tanúskodnak, társadalom-ábrázolását Balzac prózájával szokták összehasonlítani. Az igazság szolgálói-sorozat maró gúnnyal jeleníti meg az ügyvédek képviselőinek túlkapasait.⁶

A 18 század egyik leghíresebb japán képzőművésze, Kacuszika Hokusai (1760-1849) aki egy életen keresztül vizsgálta embertársait, megszállottan kutatta a természetet és a spirituális tanokat. A japán zsánerfestészet aprólékosan faragott, fadúcokkal nyomott alkotásai, az *ukijo-e* („a lebegő világ képei”) stílus legnevesebb mesterei között tartják számon, aki már a harmincas éveit elején áttörést hozott azzal, hogy az akkori hagyományos témák helyett tájképeket ábrázolt, illetve a japán emberek mindennapi életét mutatta be különböző társadalmi szinteken.

Ebben az időszakban alkotta meg a Hokusai Mangát és különböző művészeti kézikönyveket adott ki. Az első 1814-ben publikált Hokusai manga hatással volt a japán képregények ma ismert formájára, melyet ugyanezen a néven ismerünk. Az összesen 12 részből

Karikatúrákat lehet felfedezni a plasztikában, táncban és a filmekben is. A japán, kínai, sziámi, polinésiai, indián, eszkimó és néger maszkok egyaránt bizonyítékai annak, hogy a plasztikát minden nép alkalmasnak találja a groteszk, diabolikus kihangsúlyozására. A bábjátékok figurái, valamint a tüntető körmenetekben hevenyészett gúnybábuk azt bizonyítják, hogy nemcsak a primitív népeknek, hanem az úgynevezett kultúrnépek primitív tömegeinek is őserejű érzéke van a karikatúra iránt.

⁴ Kósa László: A nőikkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [32. oldal]

⁵ Lion Feuchtwanger: *Goya* [32. oldal]

⁶ E. H. Gombrich: *A művészet története* [189. oldal]

A táncot eddig csak néhány groteszk pantomim képviseli a karikatúra birodalmában, amelyet Josefina Baker a revübe is átplántál.

A filmkarikatúra első hőjét, a romboló Polidort Prince váltotta fel Móric, az együgyű párisi kispolgár alakjában. Lloyd Harold, Patt és Patachon, már az amerikai lapok vasárnapi mellékleteinek karikatúra ciklusából születtek.

Nepp József a XX. századi magyar animáció egyik legfontosabb, megkerülhetetlen alkotója volt, aki a hatvanas évektől kezdve rendezőként és forgatókönyvíróként is beírta nevét halhatatlanjaink közé. A kisember korlátoltságát abszurd humorral pellengérré állító filmjeinek aktualitása sohasem évül el.

Első műve, a Szenvedély című rajzfilm szakított a mesehagyománnyal és új korszakot nyitott a karikatúrástílusban rajzolt aktuális, groteszk, sőt abszurd történetekkel. 1964-ben készült a Gusztáv-sorozat, a máig legnépszerűbb magyar rajzfilmsorozat, amelynek Dargay Attila és Jankovics Marcell mellett ő a szülőatyja. A nyolcvanas évek elején éjsötét tündérmese-paródiát rendezett

2. ábra A mézga család, 1960-1980 között

Hófehér címmel. Romhányi Józseffel közösen készítette a hetvenes években A Mézga család különös kalandjait, majd a sorozat két folytatását is (2. ábra).

3 ábra Kérem a következőt! 1974

A Dr. Bubó tévésorozat sikerében is nagy szerepe volt, nem véletlenül nevezik őt az animációval foglalkozó filmtörténészek a magyar animáció mindenésének (3. ábra).

Alkotásait groteszk stílus, ötletes cselekményszövés, elementáris humor jellemzi. A magyar rajzfilmkészítés mestere az animáció “mindeneseként” igen sok forgatókönyvet írt (köztük például a Macskafogóét, a Vili a verébét, Az erdő kapitányáét).⁷

Karikatúrákat találunk a prózában, versekben és a drámákban is. Don Quijote a feudális lovag hazug eszményeinek torzképe. Rabelais Gargantuája, Shakespeare Falstaffja és Balzac Contes drolatiques-ja az érem másik oldalán mutatják meg a

⁷ Dizseri Eszter: *A magyar mozgókép mestere: Nepp József* [1-2. oldal]

lovagi erényeket. Swift pedig az egész feudális államot gyűri könyörtelen nagyítólencséje alá. Voltaire ugyanezt teszi Candidejában, de torz vigyora mégis megenyhül és a Gulliver sötét embergyűlölő pesszimizmusával szemben halvány reménysugarat ad a javíthatatlan optimistának: a munka eljövendő boldogságát. Moliere gúnykacaja már a polgárnak szól, Tartuffenek és Dandin Györgynek. Gogoly és Goncsarov a feudális bürokráciának korrupságát, a pipás kisnemes torzképét adják. Anatole France A pinguinek szigetében az egész francia történelem és ha úgy akarjuk, az emberiség történelmének karikatúráját rajzolja meg. Ennek mintha egyenes folytatása lenne a Jelenkori történet négy részből álló ciklusa. Thaisában az aszkézis torzképét adja, amelyet a Pártütő angyalokban az egész vallássetika torzképévé szélesít. Ludláb királynéjának D'Astaracja a középkor és ókor gnosztikusainak és misztikusainak kigúnyolása. Karl Krauss Die letzten Tagen der Menschheit c. nagy drámája a háborúról szóló vádirat, egy iróniával túlfűtött rettenetes jegyzőkönyv, valamilyen Nagy Dániel Cirkusza is. Ezt a regényt, amely a bábjáték szimbolumig sematizáló eszközeit, használja fel, csak George Grosz erejének forradalmi lendületével mérhetjük össze.

A kötött vers területén meg kell emlékeznünk Blumauer Aeneiséről, Csokonai Dorottyájáról, Béka egér harcáról és Petőfi Helység kalapácsáról, mindannyi az antik heroizmus kellő értékre való leszállítása. És ne feledkezzünk meg Heine zseniális satírájáról, Deutschland, ein Wintermärchen ciklusáról sem, amely alaposan elbánik a német nagyképűséggel Barbarossától Hammoniaig, a fekete sástól a savanyú káposztáig és a kölni dóm három király kápolnájáig minden középkori maradvánnyal. A költőt egy árnyék követi utazásában hűségesen kivont pallossal: a forradalom.

A nagy francia drámaíró, Molière (eredeti nevén: Jean-Baptiste Poquelin; 1622-1673) például a modern komédia megteremtőjeként rengeteg karikatúraszerű figurát állított a nézők elé a színpadi darabjaiban, a fősvény burzsoától az úrhatnám, mindenáron magasabb polcra törő kispolgárig. Egy évszázaddal később pedig a szintén francia Anatole France (eredeti nevén Jacques Anatole François Thibault; 1844 -1924) A pingvinek szigete című regényében a francia államgépezet (különösen a hadsereg és az igazságszolgáltatás), de ezen keresztül szinte az egész emberiség karikatúráját rajzolta fel, a szavakkal alkotott képeiben.

Német földön Wilhelm Busch volt az előfutár, aki egyúttal a képregények megalapozójának is tekinthető. Legnépszerűbb műve egy olyan, verses mese volt, amelyben a szöveggel azonos súllyal voltak jelen a rajzok. Ezek pedig meglehetősen túlzó, nevetésre ingerlő módon ábrázolták a mese két főhőse, Max és Moritz válogatott kalandjait. Az 1865-ben megjelent mesekönyv olyannyira sikeressé vált Németországban, hogy ha ikrek születtek egy

családban, akkor a szülők hosszú évtizedeken át egészen biztosan a Max és a Moritz nevet adták nekik.⁸

A 15. Század kiemelkedő fontos magyar irodalmi alakja Janus Pannónius a korai reneszánsz képviselője. Janus az egyházi alá- és fölérendeltségi viszonyt semmibe véve kigúnyolja az alsó és felső papság magatartásformáit, kettős viselkedését, és eszel nem csak folytatja a spontán egyházzsatirikus megnyilvánulásokat hanem azt a humanista eszmékkal földúsítva előzményt teremt a későbbi pápát-papságot gúnyoló satírairodalomhoz.⁹

Ezen kívül meg kell említeni három olyan embert, akik nagyban hozzájárultak a magyar irodalmi karikatúra terjedéséhez a XX. században.

Orosz István Kossuth-díjas grafikusművész, animációs filmrendező. Önálló grafikai lapjait, gyakran archaizáló formai elemek, művészettörténeti utalások, stílusidézetek, illetve játékos önreflexiók rokonítják a posztmodern

irányzatokkal. Az olykor anakronisztikus hatású, régi korokat idéző látványvilág egyfajta szándékolt kívülállásra, az időben történő emigrációra is utal. Sok munkáján jelennek meg természettudományos, főképp a geometria és az optika köréből választott témák. Szívesen kísérletezik a téri illúziókeltés megjelenítésére kifejlesztett perspektivikus ábrázolás túlzásaival, valamint az anamorfózis technikájának megújításával, melynek során úgy torzít el képeket, hogy csak bizonyos nézőpontokból, illetve tükröződő felületek közbeiktatása révén kapjon értelmet a kép. Magyarországot a 1990-es évek elején felrázó plakát, amelyen egy szovjet katona tarkója volt látható, fölötte a cirill betűs felirattal: „Товарищи конец! Ez volt az a politikai plakát, amelynek üzenetét értette az egész világ, még a Magyarországon tartózkodó orosz katonák is. Az alkotást beválasztották a világ száz legjobb plakátja közé (4. ábra).¹⁰

Alighanem a P. Howard írói álnéven közismert Rejtő Jenő (1905-1941) az egyetlen magyar író, akinek olvasottsága vetekedik Jókaiéval, talán még felül is múlja. Még a nevét sem

4. ábra

Orosz István: Товарищи конец! 1990

⁸ Szántó György: *A karikatúra* [3. oldal]

⁹ Szalay Károly: *Karikatúra és groteszk a magyar középkorban* [219. oldal]

¹⁰ Kernács Gabriella: *Orosz István grafikus, festő, animációs rendező* [1-5. oldal]

szabad komolyan venni, mint ahogy egyetlen mondatát sem szabad komolyan venni, miközben tudnunk kell, hogy ez a mulatságos életmű valójában szembenevetés a korral, a háborúval, amely végül őt is elnyelte. A ponyvaműfaj koronázatlan királya, a magyar irodalomtörténet kitalálóját, majd újra felfedezettje. De a lényeg: a mai napig töretlen népszerűségnek örvendő író, akit nemtől és kortól függetlenül mindenki ismer. Rejtő Jenőnek eleve jó humora volt, hiszen nem véletlen, hogy amikor íróként megindult, a kabarétréfában találta meg korai műfaját. Az a sajátos pesti humor nevelte, amelyben elkeveredik a cinizmus, az öngúny, a csattanóra élezett vicc, a felismert hibák némiképpen megbocsátó kifigurázása, és egy életszerető törekvés a valóság sötét és súlyos óráinak könnyebb elviselésére. Sajátos groteszk, nemegyszer abszurd humora és látásmódja a mai napig lebilincselő, és nyugodtan mondhatjuk, hogy a maga idejében kifejezetten modern volt ez a stílus. Légiósregényei valójában a divatos ponyva paródiái voltak. Aki egyszer elolvasta és végignevette A láthatatlan légió áradó képtelenségeit, sziporkázó szójátékait vagy Pizkos Fred és Fülig Jimmy abszurd kalandjait (Az elveszett cirkáló, Pizkos Fred a kapitány, Pizkos Fred közbelép Fülig Jimmy őszinte sajnálatára, A megkerült cirkáló.), soha többé nem tudta komolyan venni az igazi légiósregényeket. De ugyanígy parodizálta ki a bűnügyi regényeket a Vesztegzár a Grand Hotelban cselekménybukfenceivel. Ismertebb művei még: A szőke ciklon, Az előretolt helyőrség, A Három testőr Afrikában, Csontbrigád.¹¹

Szalay Károly (1929) író, publicista, irodalomtörténész. Az író eddigi munkáinak jelentős részében foglalkozott a komikum, humor témájával, nevéhez olyan kötetek fűződnek, mint a Chaplin-, illetve Karinthy-monográfia, vagy a Szerelmes éveink és a Párhuzamos Viszonyok című regények. Szalay stílusának különleges fűszere az önirónia. Szellemes, olykor vitriolos észrevételeket, találó „eposzi” jelzőket a politikai szélhámosokkal, a kommunista múlt ma is szorgoskodó bűnözőivel kapcsolatban. Kitartó következetességgel horgonyozott le a humor és a satíra magyarországi, illetve egyetemes jelenségének vizsgálatánál. Ő a szerzője A magyar satíra száz éve (1750-1850) c. átfogó munkának, összeállította a Nevető Parnasszus (A 20. századi magyar irodalom paródiákban) c. antológiát, könyvet írt a filmgegről, Chaplinről, s nem utolsósorban gyűjteményt állított össze a világtörténelem anekdotakincséből is.¹²

Negyven kötete között található regénytrilógia a Rákosi és Kádár korszakról. Pompeji pusztulásáról szóló regényét pontos archeológiai adatok alapján írta meg, a XVII. századi misztikus pikareszkje is rendkívül érdekes stílusgyakorlat. Jelent meg anekdota kötete Tatiról,

¹¹ Hegedüs Géza: *Rejtő Jenő* [1-8. oldal]

¹² Cseke Gábor: *A humorfelelős (Szalay Károly)* [1-3. oldal]

Mikszáthról, Keatonról valamint az amerikai burleszkról, a francia filmvígjátékról és a magyar filmkomédiáról.

A karikatúra legnagyobb hatású színtere természetesen a nyomtatott sajtó volt, hiszen ennek révén gyorsan és nagy tömegekhez lehetett eljuttatni rövid és csattanós képeket. Ezeken a rajzolóknak egyre inkább a közéleti személyeket, politikusokat és színészeket, esetleg írókat figuráltak ki. A lényeg ebben a korban is az volt, hogy kissé lerángassák a földre az egyébként nagy tekintélyt szerzett közszereplőket, és más nézőpontból is bemutassák a viselkedésük vagy a pozíciójuk lényegét. A karikatúrák többnyire egy-egy újságcikkhez kapcsolódtak, aminek a gyakorlata máig megmaradt. Franciaországban már az 1820-as években működtek élclapok, mint pl. a Silhouette és a Caricature c. lap is. Ezeknél dolgozott a kor egyik legnagyobb festője, Honoré Daumier is, aki politikai témájú szatirikus rajzokat és a kor szokásait kigúnyoló karikatúrákat tett közzé. A karikatúristák élete azonban már akkor sem volt könnyű. Amikor 1833-ban Lajos Fülöp királyról készített szatirikus litográfiatorozatot, a hatalom lecsapott rá, és egy börtönbe zárták. 1835-ben pedig magát a Caricature c. élclapot is betiltották.

Az első, olyan német újság, amely képzett karikatúristákat alkalmazott, a müncheni Simplicissimus volt. Az 1896-ban alapított folyóirat legfőbb erőssége szintén a politikai humor és a szatíra volt. Munkatársai válogatás nélkül figuráltak ki a sörhasú kispolgárokat és az öntelt gyárosokat, megteremtve ezzel a későbbi, kifejezetten karikatúrákból álló vicclapok hagyományait is. Ők azonban a huszadik századig megúszták a büntetéseket.

A britek leghíresebb és a huszadik század végéig kitartó élclapja a Punch volt, amely 1841-ben kezdte meg működését. A cím egyszerre jelent ütést és Paprikajancsit. A Punch inkább a kifinomult és ironikus humor képviselője volt, és hosszú élete során csak a liberális Fun magazin jelentett számára konkurenciát.

Magyarországon nem grafikus, hanem író – Jókai Mór – volt az, akinek kezdeményezésére nálunk is megindultak a humoros lapok. Ő 1858-ban Az Üstökös néven alapított egy újságot, amely ellenzéki hangvételt képviselt, és szatirikus stílusban közölt írásokat és rajzokat. Ezt azután gyorsan követték a továbbiak, amelyeket élclapoknak neveztek. Többségük érdekes módon egy népi figura nevét viselte. Tamás Ágnes összeállítása szerint ezek sorrendje a következő volt: Borsszem Jankó (1869-1905) (ennek a híressé vált Ágai Adolf volt a főszerkesztője), a Bolond Istók(1878-1915), Kakas Márton (1894-1905), Bolond Miska (1860-1875) majd a Ludas Matyi (1871-1872), amely azután többször is újraéledt. Létezett még a

Charivari (1875), az Uram Bátyám (1887), a Dongó Naptára (1864) és a Pecsovics Naptára (1868) is.¹³

A rendszerváltás idején a Hócipő jelentett újdonságot, amely egyedülálló ötlettel jelentkezett: karikatúráinak alapját zömében nem rajzok, hanem valós eseményeket rögzítő fotók adják, amelyeket a feliratok tesznek humorossá.

A karikatúrák népszerűvé válását segítette, hogy a múlt század elején feltalálták az ún. cinkográfíát, amelynek alkalmazásával azután sokkal gyorsabban tudták nyomdakészre elkészíteni a rajzokat. A karikatúrák nyomtatása azonban így sem volt éppen a legkönnyebb munka: a Ludas Matyi olvasói még emlékezhetnek rá, hogy egy-egy karikatúra színei olykor egy milliméterrel arrább voltak, mint ahol a rajz volt. Mindettől függetlenül az élclapok Magyarországon olyan sikeresek voltak, hogy hosszú ideig az összes újságnak csaknem a három százalékát tették ki, amire alig van példa a világban.

És végül természetesen zenei karikatúrák is lehetségesek. Muszorgszkij közismert művének, az Egy kiállítás képeinek például jó néhány tétele karikatúrának mondható.

A középkor végén, az egyházi uralom alatt álló országokban jó témát adott ehhez az általános kenetteljesség, ájtatosság és örökös égbe tekintés, hiszen már ez is maga volt a túlzás. Amire nem volt nehéz az „ellentúzással” válaszolni. Már ekkor is keletkeztek pl. olyan gúnydalok, amelyek lényegében zenei karikatúrák voltak. A buranói kolostorban őrzött dalgyűjtemény a szerzetesek iszákosságát, titkos élvezeteit, hamisságait kigúnyoló verseket, énekeket fogta össze, amelyekből később, 1936-ban Carl Orff írt máig nagy sikerrel előadott zenekari-énekkari művet, Carmina Burana címmel. Ennek gesztusgazdag, gyakran hatalmas ugrásokkal, extrém módon magas hangokkal és dobütésekkel tarkított zenéje a szöveg pontos megértése nélkül is érzékelteti a kifigurázott világ közegét.¹⁴

¹³ Lévai Júlia: *A karikatúráról* [3-4. oldal]

¹⁴ Lévai Júlia: *A karikatúráról* [5. oldal]

II. A Karikatúra műfajának kiemelkedő képviselői

A karikatúra és a paródia hosszú története során igen gyakran a kor emberében lakozó félelmet, kétkedést jelenítette meg. Az európai művészetekben (irodalomban, festészetben és szobrászatban egyaránt) mindkettő a végzet, a sors illetve a hatalom, az elkerülhetetlen elleni lázadás, szembeszegülés kifejezésének eszközeként tűnt fel a kezdetektől fogva. A gúnyolódás, a csúfolódás, a kárörvendés mint frusztrációt kerülő, tompító, illetve vele szembeszegülő (és szokásosnak mondható) cselekedet virtuális (és időleges) hatalmat teremtett a valóságos (konkrét vagy szimbolikus) fensőbbiségek felett.

A gúny, a satíra szinte évezredek óta hatásos fegyvere a politikai, ideológiai téren egymással szembenálló, harcoló feleknek. Európában először a reformáció hitvitáiban „vetettek be” tömegesen, röplapokra nyomtatott karikatúrákat. A katolikus egyházat és papaságot gúnyoló karikatúrákra a Vatikán hasonló módon válaszolt. A reformáció és ellenreformáció küzdelme nemcsak fegyveres harcokban, nemcsak hitvitákban ment végbe, hanem karikatúra (és paródia) háborúban is. A névtelen alkotások mellett megjelenték a kor nagy művészei által jegyzett karikatúrák is. A művészettörténet a műfaj fejlődéstörténetének első fontos állomásait Hieronymus Bosch, ifjabb Hans Holbein művészetében, illetve Leonardo da Vinci „Trattato della Pittura” (1490-1513) című kéziratos, illusztrált értekezésében tartja számon. A kibontakozást azonban csak a polgári társadalom tette lehetővé.¹⁵

A műfaj új lehetőségeit és új szerepkörét Európában leginkább satirikus realistának nevezhető angol festő és grafikus, William Hogarth teremtette meg a 18. század első felében.

Hogarthnak számos követője lett, akik a mindennapi élet eseményeire és jelenségeire összpontosították figyelmüket és kritikai indulataikat, de ugyanekkor színre lépett a politikai karikatúristák első nagy generációja is.

A világ másik felén pedig ugyanebben az időben tevékenykedő a század egyik leghíresebb japán képzőművésze, Kacusika Hokusai, aki egy életen keresztül vizsgálta embertársait, megszállottan kutatta a természetet és a spirituális tanokat.

Meg kell említenünk még egy a 18. században tevékenykedő nagy európai művészt is, aki szintén sokat tett a karikatúra kialakulásáért és terjedéséért. Ő spanyol festészet utolsó nagy mester Francisco José de Goya. Egyike a legsokoldalúbb és legegyénibb művészeknek, aki a 18. század fordulóján a barokk és a rokokó művészet folytatója.

¹⁵ Kósa László: A nőekkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [35. oldal]

A 19. század folyamán a nyomdatechnikai vívmányok következtében a sajtótermékek Európában és Észak-Amerikában tömegcikké, egyúttal kelendő áruvá váltak. Franciaországban az angol minta nyomán felvirágzó politikai karikatúrák komolyan próbára tették a kontinens többi államához képest kifejezetten liberálisnak mondható kormányzati hatalom tűrőképességét. A kor egyik legnagyobb Karikaturistája Honoré-Victorin Daumier.¹⁶

¹⁶ Apáti Ildikó: Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása

II./1. Hokusai

A 18 század egyik leghíresebb japán képzőművésze, Kacusika Hokusai, aki egy életen keresztül vizsgálta embertársait, megszállottan kutatta a természetet és a spirituális tanokat. A japán zsánerfestészet aprólékosan faragott, fadúccal nyomott alkotásai, az ukijo-e („a lebegő világ képei”) stílus legnevesebb mesterei között tartják számon, aki már a harmincas évei elején áttörést hozott azzal, hogy az akkori hagyományos témák helyett tájképeket ábrázolt, illetve a japán emberek mindennapi életét mutatta be egy kicsit kifigurázva groteszk módon különböző társadalmi szinteken.¹⁷

Munkássága rendkívül terjedelmes, feltehetően több mint harmincezer műve volt, továbbá közel négyszáz könyvet illusztrált. Egyik leghíresebb műve a Fuji harminchat látképe, amely 1830-36 között készült, fadúcos nyomtatással (5. ábra). Nagy hatással volt rá többek között a kínai festészet és Szessú Tójó, aki a japán tusfestészet egyik legjelentősebb alakja.

5. ábra Kacusika Hokusai: Halászok a nagy hullámon túl, 1830

Hazájában nem volt különösebben népszerű, mert egyáltalán nem a megszokott témákat festette, nem is a megszokott módon – nem is a japán művészetből merített ihletet, hanem inkább az európaiból, például a holland aranykor tájképeiből. A japánok például sosem festettek halászképeket, akik a legalacsonyabb társadalmi réteg tagjai voltak, csak nemes témákat. A természet sem érdekelte őket különös képen, nem festettek tájképeket, és a perspektíva sem izgatta őket különösebben.

¹⁷ Nagy Diána: Inspirációm Japán

Gyerekkorában nagybátyához került, akinek mestersége megkívánta, hogy a felsőbb osztályba tartozókkal is érintkezzen, így ehhez mérten feltehetőleg kitűnő oktatásban részesült. Ekkoriban Japánban az írásoktatás egyúttal a rajzoktatást is jelentette, mivel a kettőhöz szinte ugyanazokra a képességekre és anyagokra volt szükség. Később felvételt nyert Kacukava Sunsó műtermébe. Sunsó ukijo-e stílusú festő és grafikus, illetve a Kacukava iskola vezetője volt. Az ukijo-e ('a lebegő világ képei') a késői japán zsánerfestészet aprólékosan faragott, fadúcokkal nyomott alkotásai, aminek Hokusai később mesterévé vált. Az ukijo-e témája, ahogyan az Sunsónál is megjelenik, a kurtizánok és a kabukiszínészek voltak, akik ekkor Japánban nagy népszerűségnek örvendtek.

Mestere halála után az eddig megszokott, hagyományos ukiyo-e témának számító kurtizánok és színészek helyett tájképeket ábrázolt, illetve a japán emberek mindennapi életét mutatta be különböző társadalmi szinten. Ez a témaváltás hatalmas áttörést jelentett az ukijo-e művészetre és Hokusai karrierjére nézve is.

A következő időszakban Hokusai tovább fejlesztette az ukijo-e festészetet és felvette a Kacusika Hokusai nevet, ami a legelterjedtebb és a leghíresebb. Ebben az időben jelent meg két tájképgyűjteménye, az Edo nyolc látképe és a Keleti főváros nevezetességei. Ettől az időszaktól kezdve elkezdett tanítványokat keresni, élete során több mint ötven diákja volt.¹⁸

A következő évtizedben egyre híresebbé vált, amit egyrészt a műveinek, másrészt a megfelelő önreklámozásnak köszönhetett. Az 1804-es tokiói fesztiválon portrét készített egy buddhista papról. Állítólag 600 láb (180 méter) hosszú lett és elkészítéséhez egy seprűt és egy festékkal teli vödröt használt (6. ábra).

Egy másik történet szerint meghívták Tokugava Ijenari Sógun udvarába versenyezni egy másik művésszel, akinek nagy gyakorlata volt a hagyományos ecsetvonás festészetében. Hokusai a Sógun előtt készítette el festményét. A mester egy papírra hosszú kék csíkot festett, majd vörös festékbe mártotta egy tyúk lábait és végigkergette a papíron. Az eredmény a japán Tatsuta-folyón úszó juharleveleket ábrázoló tradicionális festményeket utánozta. Ezzel a

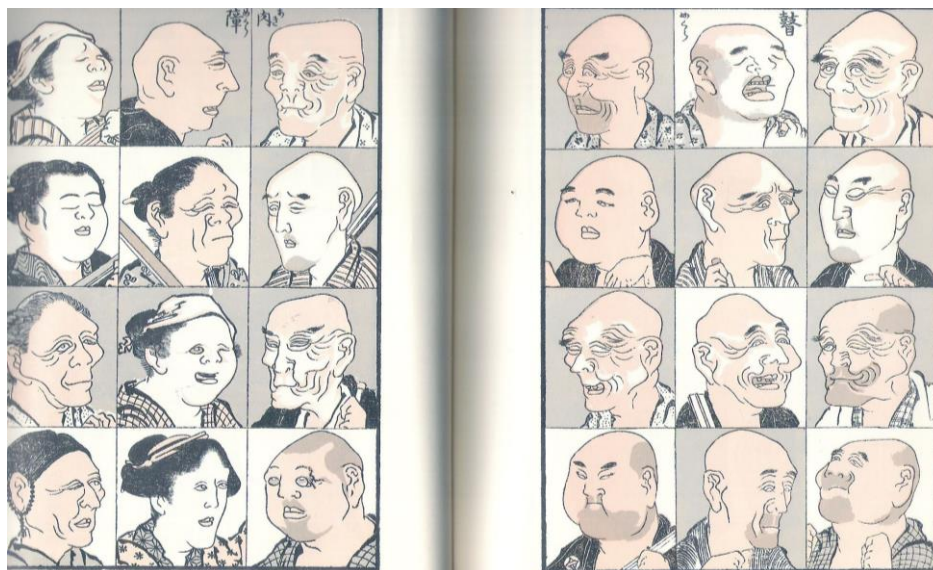
6. ábra Kacusika Hokusai:

Lenyomat az óriási festményének készítéséről, 1817

¹⁸ Gaál Tamás: *Hokusai, a legendás japán képzőművész*

munkájával megnyerte a versenyt.

A családi élet bensőséges pillanatait bemutató művek mellett a természetet – madarakat, fákat – és a természetfelettit – szellemeket, isteneket – is gyakran ábrázolta. Ebben az időszakban alkotta meg a Hokusai Mangát és különböző művészeti kézikönyveket adott ki. Az első 1814-ben publikált Hokusai manga hatással volt a japán képregények ma ismert formájára, melyet ugyanezen a néven ismerünk. Az összesen 12 részből álló manga sorozat szereplői rajz állatok, vallási figurák, és a hétköznapi emberek. A történeteknek gyakran van humoros felhangja és nagyon népszerűek voltak abban az időben (7. ábra).¹⁹

7. ábra Kacusika Hokusai manga sorozata, 1814

Hokusai a XIX. század egyik vezető játéktervezője volt. Társasjátékokat is tervezett, az egyik egy zarándok útját követi Edóból a közeli szent helyekre. A több apró tájképből álló játék előtanulmányként szolgálhatott A Fudzsi 36 látképe (1830-32) című mesterművéhez, mely tartalmazza legismertebb képét, „A nagy hullám Kanagavánál” (21. ábra). Ezzel a művével megalkotta a természeti átalakulás nagy mozzanatát. A fényképezőgépek megjelenése előtti korszaka Hokusai már feltárta, hogy hogyan fest egy hullám. Egy csodálatos apró részletben éles szemmel megragadta a természet belső működését.

A képek születéséhez az is hozzájárult, hogy megjelent a piacon a porosz kék elnevezésű festék. A szintetikus pigmenteket tartalmazó alapanyag elérhető ára lehetővé tette, hogy végre ezt az árnyalatot is használják festményeken. Annyira népszerű lett ez a sorozata, hogy a következő két évben kibővítette még tíz nyomattal. Hokusai tájábrázoló realizmusa ebben a sorozatban teljesedett ki. A japán táj szépségének sokat dicsőített szimbóluma, a Fudzsi-hegy

¹⁹ Gaál Tamás: *Hokusai, a legendás japán képzőművész* [1. oldal]

előterében teremti meg az ember helyét, amint békésen végzi munkáját, vagy harcban áll az elszabadult elemekkel.

Életének következő szakasza 1834-ben kezdődött el. Ekkor adta ki másik jelentős tájképsorozatát Fudzsi száz látképe címmel.

Nem csak fametsző volt, hanem készített sok tekercs és paraván képet japán stílusban. Élénk színű képeket készítésére csak élete végén tért át. A tájképfestészet maradandó mesterműve. Új kompozíciókat és addig soha nem látott színeket alkalmaz. Ilyen volt például a „Déli szél ragyogó hajnal” című műve, amely egy a Fuji vulkánt ábrázoló színes fametszet.

Ha összehasonlítjuk a festészetét a fametszéssel, akkor láthatjuk, hogy a fametszés csak korlátozott színhasználatot enged meg. Hokusait a festés, a szabadság újszerű élményévé töltötte el, különösen a színezés kifejező ereje ragadta magával Ezeket a képeket élete utolsó éveiben festette.²⁰

²⁰ Nagy Diána: Inspirációm Japán

II./2 Goya

A spanyol festészet Murillóval végződő virágzási korszaka után az utolsó nagy spanyol mester Goya. Egyike a legsokoldalúbb és legegényibb művészeknek, aki a 18. század fordulóján a barokk és a rokokó művészet folytatója. Művészetének számos darabja oly annyira kifejező és előre mutató, hogy ő lesz a modern festészet egyik atyja. Sokáig nem ismerték hazáján kívül, igazi méltánylásra Európában majd csak a 19. század második felében. A művészetében több a barokk, a rokokó és a romantika stílusjegyeit is felvonultató Goya a köztudatban festőként vált ismertté – leginkább a Madrid védőinek kivégzése című képe miatt. Azonban grafikái jóval nagyobb hatást gyakoroltak követőire. Ez utóbbiak közül a legjelentősebb a Szeszélyek (spanyolul Los Caprichos) című sorozata²¹

Mondhatnánk akár azt is, hogy olyan felvilágosult művekkel állunk szemben, amelyek maró gúnnyal számolnak le az előítéletekkel, a hiedelmekkel, a korabeli társadalom minden rétegét behálózó álnoksággal.

Rajzkészsége hamar feltűnt tanárainak, akiknek ösztönzésére már 14 éves korában Spanyolország egyik neves festőjének, Luzannak a tanítványa lett.

1774-ben feleségül vette Bayeu nővérét, Josefát. Ugyan ebben az évben kezdett a gobelinkartonokon dolgozni a Santa Barbara-i Királyi Kárpitszövő Manufaktúra számára Madridban, ahol öt év alatt kb. 42 mintát tervezett. Bejáratos lett a királyi udvarba is, oltárképet festett a Szent Ferenc templom részére, és a San Fernando-i Akadémia tagjává választotta. Az általa tervezett faliszőnyegek a királyi kastélyokban kaptak helyet. Goya terveket készített, amit aztán, ha az udvar jóváhagyott, festményként dolgozott ki, hogy a manufaktúra ezek alapján készíthesse el a szőnyegeket. A gobelinek hagyományos témája az antikvitásból vett jelenetek ábrázolása volt, Goyát azonban vadászjelenetek és népi mulatságok megfestésével bízták meg. Ezeket a képek még, ellentétben a művész későbbi munkáival, az élénk színvilág és a derűs hangulat jellemzi.

Goya miközben képeket és grafikákat készített, 1798-ban freskókkal díszítette a madridi San Antonio de la Florida-remetekápolnát. Művészetének egyik csúcspontja ennek a kápolnának a kifestése, amelyben egyesíteni tudta a barokk lendületet, nagyvonalúságot, a rokokó kecsességet olyan kifejező erővel, amely mindaddig ismeretlen torzításokra és egyszerűsítésekre épült. A kupolán egy korlát mögött ábrázolja Szent Antal csodatételét, a meggyilkolt ember

²¹ Nagy Mária: *270 éve született Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus*

feltámasztását és a tarka nézősereget. A sebtében felfestett vonásokon nem változtat, a színek lehető legkisebb kontrasztjával alakít ki egy-egy arcot, testet, mozdulatot. Egyazon művön belül össze tudta egyeztetni a formai újszerűséget a hagyományos technikával

1789-től udvari festő lett, IV. Károly, majd VII. Ferdinánd alatt. Számos arcképet, csoportképet festett a királyi család tagjairól, ezek szinte karikatúra-szerűek és leleplező erejűek, dekadencia, butaság és degeneráltság sugárzik róluk.

Az 1790-es években a francia felvilágosodás spanyol földön is elterjedt, s Goya a népsorsát örökítette meg Nagypénteki processzió, és az inkvizíciós törvényszék ülése című vásznain. Ekkor készítette grafikai sorozata, az Ötletek vázlatait, ezekre Rembrandt és Hogarth stílusa is hatott. A 83 lap szörnyei és démonjai az inkvizíció, a zsarnokság, az örültség, a börtönök, a kínzókamrák és a kivégzések világát leplezik le. Számos ismert személyt ábrázolt a lapokon, ezért hamarosan le is állították a metszetek forgalmazását.²²

8. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Los Caprichos, 1799

ábra).

A sorozat legismertebb műve a „Ha az értelem alszik, előjönnek a szörnyek” c. grafika, mely egy alvó, asztalra boruló férfit ábrázol, akik körül különböző szárnyas (denevér-és bagolyszerű) lények keringenek (9. ábra).²³A képet még inkább érdekessé teszi az, ha

²² Nagy Mária: *270 éve született Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus*

²³ Lion Feuchtwanger: *Goya* [32. oldal]

nyomatékosítjuk, hogy felvilágosodás, az értelem kultuszának időszakában keletkezett. A 'Caprichos' című karcolatsorozat merő szatíra, rengeteg torz vonással, mely mélyen sértette az egyházat. Az inkvizíció a vádlottak padjára ültette volna, ha a király nem áll mellette. Az uralkodó azonban, nem törődve a „szent inkvizíció” vádjával, tetszéssel fogadta a karcokat s hozzájárult azok publikálásához.

9. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Ha az értelem alszik, előjönnek a szörnyek, 1799

1810-ben egy háborús karcolatsorozatot fejezett be, mely úgy mutatja be a háborút, mint amilyen az a valóságban volt: undort keltő és rettenetes. Ez inspirálta Goyát 'Május harmadika' című festményének megalkotására, mely kétségtelenül a műtörténet legdrámaibb képe. Ez a festmény az erőszak ábrázolásának egyik legmegrendítőbb képe. A fény ugyanabba az irányba halad, ahová a puskák is céloznak, az elkerülhetetlen halál borzalmát fokozza. 1814-ben festette Goya.

Goya 1814-1824 közt magányosan és süketen élt Madrid mellett, Puente del Segoviában, házát "a süket házának" nevezték. Falainak freskói önnön meghasonlását és népe sorsát ábrázolták sajátos jelképeivel. Leghíresebb művei az úgynevezett "Fekete festmények" amiket egy madridi ház falaira festett, hetet a földszintre, hetet pedig az emeletre. Innen származik az egyik leghíresebb festménye a Saturnus felfalja gyermekét, illetve a fullasztóan nyomasztó, teljesen kilátástalan "Kutya" ahol a futóhomokba süllyedt címszereplő fején, és két nagy fehér szemén kívül más nem látható, csak az üres és élettelen homoktenger.

Goya nem tudta visszatartani a vonásokat eltúlzó ecsetjét, amellyel a modellek arcát olykor egészen elmaszkírozta. Mondanunk sem kell, ettől nem lettek kevésbé valódiak, sőt. Goya megsüketülése pedig tovább élesítette könyörtelen, és ettől a kép, ha nem is hatásosabb lesz, de lemeztelenedik. Óhatatlanul jobban figyelünk a mimikára, a szájra, a szemre, a mozdulatra, mert

mindent ezekből kell kiolvasnunk. Goya rejtélyes vissza-visszatérő nagy betegségei pedig valószínűleg kialakították – vagy betetőzték – szorongását, amely amúgy is felfokozott látását az üresség megtapasztalásának közelébe vezette. Ám ez a látás valóban „apokaliptikussá” csak a késői „fekete festményekben” vált, akkor, amikor a festő valamiért elvesztette minden önkontrollját. Amikor a szörnyeket előhívó álmot már nem józanítja ki az értelem. Amikor már nem ő a démonok ura, hanem azok uralkodnak fölötté. Ő meglátta az embert olyannak, amilyen. És olyannak is festette. Ez az a pont, melyen a kétségbeesett zuhanást még valahogy visszarántja a tisztánlátás képessége. Goya meglátta az alvajáró vagy akár élőhalott embert is, meglátta a képzelődő, nevetséges vágyakat kergető, a jelen pillanattól és egyúttal önmagából kiforduló, mindig mást mutatni igyekvő, mindig másra áhítózó embert, a tragikomikus álarcokat viselő karneváli figurát.²⁴

Megdöbentő képe a Goya és orvosa, ezen saját szenvedéseit adja vissza. Ekkor festett vallásos képei - a Krisztus az olajfák hegyén és a Kalazánci Szent József - korábbi műveinél őszintébb áhítatról tanúskodnak. Kései, fekete festményei: Boszorkányszombat (10. ábra), Fantasztikus látomás, Zarándoklat utalnak testi és lelki állapotára.

10. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Boszorkányszombat, 1792

Franciaországi száműzetésében festi meg az időközben Spanyolországban újra felállított inkvizíció borzalmait, azt írva egy rajzciklusára, hogy jobb a halál mindennél. Kétségbeesett az emberi gonoszságon. Utoljára farkasokat festett, melyek azt üvöltik: „Mi vadak, jobbak vagyunk

²⁴ Lion Feuchtwanger: *Goya* [35. oldal]

az embereknél!” – Még nyolcvan éves korában is nagy energiával dolgozott. Festmények, rajzok és karcok egész sora származik ebből az időből.

Sok jel mutat arra, hogy a Los Caprichos rajzolója, a hosszú kényszerszünetet tartó, betegségéből lábadozó festő az utcára kilépve valószínűleg kezdte másként látni a világot. Ismerhetjük ezt az élményt, ha nem is goyai szinten. Bizonyos révült vagy akár felfokozottan tudatos állapotokban, amikor valamilyen oknál fogva mintegy kívülről látjuk önmagunkat és a környezetünket, megváltoznak – kitágulnak, szinte kinyílnak – az arcok, majd átváltoznak, jóságossá vagy rémisztővé, sőt olykor halálfejszerűvé. Goya sok festményén látjuk ezeket a kísértetarcokat. Úgy tűnik, Goyát nem csak úgy véletlenül rohanták meg látomások, hanem életének utolsó harmadában tetszés szerint járt fel-alá az emberi létezés szintjei között. És Goya meglátta azt a néhány, kivételesen az adott pillanatban valóban létezni képes embert is, akinek az arca szinte majdnem normálisan emberi.

II/3 Hogarth

Goyához hasonlóan ő is a nemesi réteget és szokásaikat vette górcső alá. A karikatúra új lehetőségeit Angliában a festő és grafikus, William Hogarth teremtette meg, a 18. század első felében, aki minden idők egyik legnagyobb satirikusa. Festményeiben és grafikáiban nagy elszántsággal leplezte le Anglia társadalmi visszasságait, a politikai korrupciót, és a különféle társadalmi rétegek, különösen az arisztokrácia álságos viselkedését. Követői később nemcsak a közembereket, hanem az angol királyi házat, a neves politikusokat és a felső polgári rétegeket is kifigurázták.²⁵

Pályafutásának kezdeti szakaszán megismerkedett a francia Jacques Callot rézmetszeteivel, s ez látszik legkorábbi önálló alkotásain. A Déltengeri Társaság című metszete a kor legbotrányosabb üzleti vállalkozását pellengérezzi ki, amely emberek százait tette tönkre. Bár az alkotás nem aratott nagy sikert, Hogarth nem adta fel, és számos próbálkozás után kiadta első nagy visszhangot kiváltott metszetsorozatát, A szajha útját (11. ábra). A hat képből álló sorozat egy vidékről Londonba érkezett fiatal lány lezüllesztésének történetét beszéli el, s tele volt találó, aktuális utalásokkal, a nagyváros közismert alakjaival. Az első képen a még szelíd falusi parasztlány megszeppenve érintkezik a rossz külsejű asszonnyal, akitől tudjuk, semmi jóra nem számíthatunk. A következő képen a lány már dorbézoló kurtizánként tűnik fel, hogy a negyedik képen már börtönben találja magát, amint épp kényszermunkát végeztetnek vele.

11. ábra William Hogarth: A szajha útja (1732)

²⁵ Kósa László: A nőkkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [32. oldal]

Társai közt nem egy ördöginek, tébolyultnak tűnő alak feltűnik. A bukás már bekövetkezett, de mindez nem elég, az ötödik képen a haldokló nőt látjuk, míg a hatodikon az elhunyt hagyatékán osztozkodó sokaságot. Érdekesség egyébként, hogy Hogarth kortársai között elsőként ábrázol részletesen börtönbelsőket.

A következő nagy sikert aratott metszetsorozata Az aranyifjú útja (12. ábra), amely nyolc lapon mondja el a kor jellegzetes figurájának, a léha, erkölcstelen fiatalembernek az útját a gazdagságból az adósok börtönén át bolondok házában bekövetkező haláláig.

A képsorozat főhőse, Thomas Rakewell, a korabeli romlott, léha életet élő, pénzsóvár fiatalember típusát örököltte meg. Már az első képen kiviláglik, hogy egyből a legmélyéről kezdünk, a kép minden szereplője, sőt még az is, akire csak utalás található, velejéig romlott. Az Örökös címet viselő első képen tehát a fiatal Rakewell látható, épp apja halála után. Egy szabó máris méretet vesz róla, a háttérben a család hagyatékát kezelő ügyvéd épp pénzt csen el, Thomas ifjúkori szerelmének anyja pedig házasságot követel, amit az értetlen Thomas pénzzel próbál elutasítani. A nehézkes kezdet után gyorsan beindul a szekér. A második képen máris rosszarcú kétes alakok közt látjuk a magabiztos Thomast. A harmadik képen már egyértelműek a romlás jelei, az orgián látható erősen ittas aranyifjú egyre rémesebben fest, de ami lényegesebb, méginkább rémes erkölcsű emberek között láthatjuk. A vidám, felhőtlen élet sem tarthat sokáig, a negyedik képen már letartóztatnák Thomast, adósságai miatt, de a következő képre érve már meg is találta a megoldást a férfi. Hogarth cinizmusának egyik csodálatos darabja, az ötödik kép, amelyen az aranyifjú házassága látható. Az öreg, félszemű, de gazdag ara elképesztően taszító arcára, hidegrázó mosoly fagyott, amit kissé unottan, sandán nézeget a leendő férj. A következő kép, már a megviselt arcú férfit mutatja, a játékbarlang mélyéről.²⁶

A hetedik képen a jól megérdemelt büntetését megkapja Thomas Rackewell, az aranyifjú, börtönbe kerül. A felesége ide is elkíséri, nem lett szebb, csak öregebb, ám most már Thomason is látszik, hogy igencsak megrágtta az idő vasfoga, illetve az intenzív élet, amit eddig élt. Nagyon érdekes a férfi arcának ábrázolása. Összeszorítja száját és kitarja szemét. De ez a tekintet már megelőlegez valamit. Ez a tekintet már kezdi elveszíteni az értelem szikráját, a teljes tanácstalanságba keveredik valamiféle öntudatlanság is. Elérkeztünk a legizgalmasabb képhez, a sorozat záró darabja már az elmeagyógyintézetben mutatja főhősünket. Ami először szembetűnik, az a két utolsó helyszín közötti hasonlóság. Ez az ábrázolás is mutatja, a kor felfogását a bolondokról, a bolondságról és annak kezeléséről. Az aranyifjú, habár még mindig nem öreg,

²⁶ Csöszsi Szabó László: Az angol nemzeti festészet megteremtője

12. ábra William Hogarth: Az aranyifjú útja (1733-1734)

már rég nem használható esetében az „arany” jelző. Idegrohamai (melyekre görcsösen összeszorított öklei utalnak) miatt a földhöz van láncolva mezítelenül. Az alakok Rackewell környezetében tipizált bolondok, szinte udvari bolond kategóriájúak. Mellettük érdekes, kissé kidolgozatlan, szellemszerű és rémisztő figurák ábrázolásait is felfedezhetjük. Hogarth volt az első művész, aki megörökítette az örültek házát. Az aranyifjú történetében megjelenik London előkelő világának összes züllött, élőszködő alakja a francia táncnántól a szajháig.

Az aranyifjú sorozatnak egy jelenetéből nőtt ki a Divatos házasság című ciklus témája, amely a korban oly jellemző érdekházasságokat vette célba (13. ábra).

13. ábra William Hogarth: Divatos házasság, 1743

A gazdag polgárlány és az eladósodott földesúr házasságát beszéli el a kölcsönös megcsalásokon át a végzetes összetűzésig és az asszony öngyilkosságáig. A történet párdarabja Fielding *Modern férj* című színdarabja. A satirikus ábrázolásmód nem akadályozta meg Hogarthot abban, hogy őszinte emberi érzelmeket is bemutasson. Ebben a sorozatban is felbukkannak ismert arcok, alakok, s a könnyedség, az egymásra következő jelenetek törvényszerűsége mutatja, alkotója mekkorát fejlődött *A szajha útja* megalkotása óta.

Néhány évvel később készült *Szorgalom és lustaság* című ciklusában a polgári erkölcsnek megfelelő típusokat alkotott: a szorgalmas inast, akiből London polgármestere lesz, és ellenpárját, a lusta inast, akit végül a szorgalmas küld a börtönbe. A mű tükrözi Hogarth felfogását és életmódját, amely megegyezett az angol középosztály életfelfogásával. De világosan mutatja régimódi gondolkodását is, hiszen lelke mélyén maradi volt.

Ez az időszak volt Hogarth életének legsikeresebb korszaka. Tíz éven keresztül ő volt London egyik legkeresettebb, legjobban fizetett arcképfestője, metszeteit, sorozatait a legnagyobb érdeklődés övezte. Megtehetette, hogy saját költségén díszítse ki a Szent Bertalan Kórház lépcsőházát. A portréfestészet után a történelmi festészet vezető rangját is magáénak akarta, de nem csak önző érdekből, hanem a nemzeti festészet ügyét akarta előre vinni, de szándékai nem valósultak meg.²⁷

²⁷ Kósa László: A nőikkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [34. oldal]

II/4. Daumier

Nincs senki, nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában sem, aki a XIX. században művészi munkáival az étet különféle megnyilvánulásából oly sokat és oly különböző dolgokat mutatott volna be, mint Daumier.

Kezdeti karikatúráit gyakran önálló nyomatként árultak. Ilyen volt a Jó ég, én meg hogy odavoltam ezért a fickóért feliratú kép (14. ábra), melyen egy egykori nemzeti gárdista szemléli csalódottan Lajos Fülöp fiatal utcai árus által kínált mellszobrát.

14. ábra Honoré Daumier: Jó ég, én meg hogy odavoltam ezért a fickóért, 1831

Ebben az időben egy olyan éles megfigyelőképességgel és társadalmi érzékenységgel megáldott művészek, mint Honoré Daumier, jutott bőven téma a „forradalmak évszázadában”: tanúja volt az 1830-as és 1848-as felkeléseknek, az 1870-es Kommünnek, az ezek között eltelt időszakokban pedig a sajtószabadságot elfojtó két tekintélyuralmi rendszernek, Lajos Fülöp júliusi monarchiájának és III. Napóleon császárságának.²⁸ Mégis a témák, főleg azok, amelyek kritikai célzattal jöttek létre, hasonló közegből származtak: aránylag gyorsan változó hatalmi, politikai struktúrák, külpolitikai konfliktusok, gazdasági nehézségek és egyenlőtlenségek, újfajta társadalmi rétegek és azok életmódbeli különbségei, alapvető emberi moralitás. A szituációi sokszor zsánerszerűen lettek bemutatva, mintegy ezzel is lebontva a hatalom elérhetetlenségét. Fő jellemzője a szinte kíméletlen kifigurázás, a gúny és a groteszk humor. Mindenki lehetett

²⁸ Mélyi József: A karikatúrák kora [1-2. oldal]

célpont. Nem tettek különbséget az uralkodó, a parlamenti politikusok, de az egyszerű utca embere között sem. Az erőteljes kritikai él legtöbbször konkrét eseményekhez vagy jelenségekhez kapcsolódott, erről árulkodnak a képekhez fűzött, magyarázó szövegek is.

Daumier 1829-től publikált Charles Philipon induló újságjában, a *La Silhouette*-ben, majd az ezt 1831-től felváltó *La Caricature*-ben. Az elsődleges célpontot a „körtefejű” Lajos Fülöp, a polgárkirály jelentette, de a hatalmát kiszolgáló politikusokat és képviselőket is kifigurázta a művész.

A körtefejű Lajos Fülöp a trónján ül; hatalmasra tátott szájához lépcsőszerű palló vezet, melyen hat ember kapaszkodik felfelé, hogy pénzzel teli kosaruk tartalmát a torok sötétjébe öntsék. Az érméket egy kövér, szélesen vigyorgó ember gyűjti; most épp egy szegényes külsejű, fáradt arcú férfi dob a kosárba, de mögötte már sokan várnak a maguk sorára. A kisajtott adók „végtermékét” kitüntetések, nemesi okleveleket azonnal elkapkodják köpcös kegyencek, míg némelyek a Nemzetgyűlés távolabb húzódó épülete felé sietnek (15. ábra).

15. ábra Honoré Daumier: Gargantua, 1831

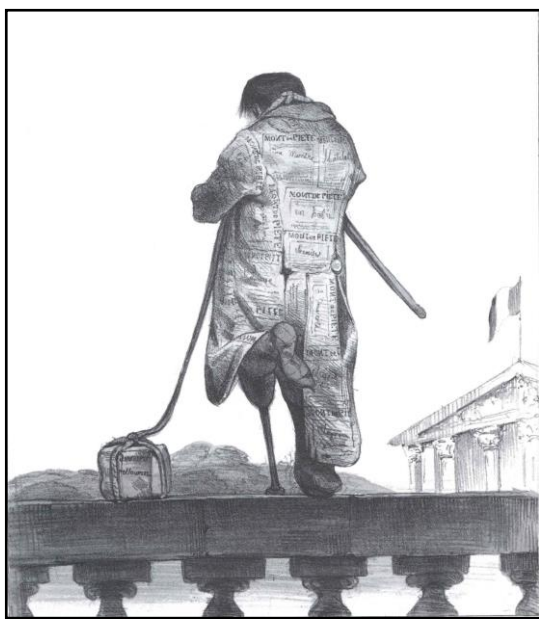
Így foglalta össze találóan az államhatalom működését a mindössze huszonhárom éves Honoré Daumier. A rajz címét – Gargantua – François Rabelais híres nagyétvágyú óriásától kölcsönözte. Lajos Fülöp, a „polgárkirály” ugyanis nem tartotta magát a „juste milieu” (igazságos középút) politikájához, miszerint egyensúlyt tart a népi és a királyi hatalom szélsőségei között. Valójában saját burzsoá holdudvarát igyekezett befolyáshoz juttatni, például azzal, hogy azok kettős szavazattal rendelkeztek.²⁹

²⁹ Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*

A számon kérő Gargantua Daumier egyik első nagy politikai karikatúrája. A cenzúra közbelépése folytán nyomtatásban nem jelent meg, de mivel az egyébként borsos árú La Caricature aktuális számát mindig kiállították a központi helyen lévő Galerie Véro-Dodat passzázsának egyik kirakatában, elkobzás előtt még kellő szenzációt keltett.

A karikaturista nem úszta meg litográfiája betiltásával; hat hónap börtönre és 500 frank bírságra ítélték. Szabadulása után ugyanúgy felelősségének érezte a hatalmon lévők kritikáját és az ellenzéki szerep vállalását. Ehhez a leghatékonyabb fegyvernek a karikatúra számított. Sokat bolyongott Párizs utcáin, bíróságokat és a társadalmi élet más színhelyeit látogatta, hogy különféle szituációkban megfigyelje az embereket. A látottakat az emlékezetében rögzítette, és otthon, a Szajnára néző műhelyében vetette őket papírra. Mindezzel együtt nem élt remeteként: nem vetette meg a konyakot és a jó beszélgetést Baudelaire-rel, Balzackal, Delacroix-val, Hugóval vagy más barátaival. Balzac Goriot apójához ő készített fametszet-illusztrációt.

Philipon harmadik vállalkozása, a Le Charivari 1832. december 1-jétől, változó címmel egészen 1937-ig szórakoztatta a közönséget. Daumier „belépője” a laphoz a Júliusi hős címet

16. ábra Honoré Daumier:
Júliusi hős, 1831

viselő litográfia volt 1831. december 15-én (16. ábra). Az egy egyik lábára megbénult forradalmár zálogházi jegyekből összevarrt kabátban áll a parlament előtt. A nyaka körül lévő kötél másik végén egy kő van, „utolsó menedék” felirattal. Ennek a nyomatnak a létrejöttében szerepet játszhatott Orgon polgármesterének sorsa, akit a művész minden bizonnyal látott 1821-ben, amikor a Palais Royal melletti könyvesboltban dolgozott. A férfi a járókelőket megállítva egy követ mutogatott, amit 1814-ben Napóleon hintójához dobott. A hőstetterre hivatkozva nyugdíjért kilincselte XVIII. Lajosnál, végül a követ a nyakára kötve a Szajnába ugrott (18. ábra).³⁰

1832-ben a kormány betiltotta a karikatúrákat. Charles Philipon, újságjának fennmaradása és a különböző bírságok kifizetése érdekében 1832 és 1834 között előfizetői rendszerben terjesztette a litográfiákat. Ennek a sorozatnak a legjelentősebb darabja a Transnonain utca, 1834. április 15. Az előző napon az utcában – egy általános tiltakozáshullám részeként –

³⁰ Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*

meglőttek egy rendőrt, mire a nemzeti gárda a 12. számú házba rontott, és mindenkit lemészárolt – összesen 19 nőt, gyermeket és idős embert. A Daumier által megörökített áldozatoknak a nevét is ismerjük: az ágy előtt élettelenül heverő férfi Hué úr, alatta alig egyéves gyermeke fekszik, a nőt Madame Godefroy-nak hívták. Ezt az eseményt ábrázolta. Jobban mondva nem is magát a gyilkosságokat, hanem annak szomorú következményét. Ábrázolásmódjában az „ez történt” elve érvényesül. Nem bűnügyi krónikát akart rajzolni, nem hatásvadász módon akart sokkolni, hanem magára a sokkoló eseményre akarta felhívni a figyelmet. A pontos, részletes ábrázolás és a másnapi dátum arra utal, hogy a művész személyesen járt a helyszínen (17. ábra).

Az 1835-ben bevezetett szigorú sajtótörvények miatt új témákba kezdett: a *Le Charivari* közölte azokat a sorozatait, melyekkel a párizsi polgárság hétköznapjait, szokásait figurázta ki (Derék polgárok, Hitvesi erkölcsök, Fürdőzők,). Bravúros rajzai mély emberismeretről tanúskodnak, társadalom-ábrázolását. Az igazság szolgálói-sorozat maró gúnnyal jeleníti meg az ügyvédek képviselőinek túlkapásait.³¹

19. ábra: Honoré Daumier: Transnonain utca, 1834

Egy olyan korban, amikor egy-egy védőbeszéd újságok címlapjára is kikerült, az ügyészek, jogászok, bírák különösen kedvelt témát jelentettek karikaturisták számára. A tárgyalótermi megfigyeléseit 1845 és 1848 között 38 litográfiába sűrítette. Vannak ugyan olyan emberek is, akiknek kötelességük, hogy klienseik — a vádlottak — kívánságára küzdjenek az igazságért. Vannak ügyvédek, Daumier őket is lerajzolta és rajzolt szájhősöket is. Mi a különbség a kettő között? Az ügyvédek tanácskozása Daumier litográfiáin hihetetlenül hasonlít a komédiások megbeszéléséhez. Különbség azonban mégis van. A szájhősök nem kapnak jutalmat, a

³¹ E. H. Gombrich: *A művészet története* [189. oldal]

komédiások viszont azért kapnak fizetést, hogy megnevettessék a közönséget, az ügyvédek pedig azért, hogy védjék. Az eredmény gyakran fordított. A komédiások lelkesedést váltanak ki, sőt könnyeket is csálnak a szemekbe, az ügyvédek pedig leggyakrabban csak gúnyos mosolyt.

A Köztársaság kiemelten foglalkoztatta a művészt, aki huszonkét évesen maga is részt vett a júliusi forradalomban. Amikor a mindössze két éve bevezetett általános választójogot 1850-ben máris új törvény veszélyeztette, a művész a választópolgárok közel 10 milliós tömegét egy óriáshoz hasonlította, melyet a nemzetgyűlés épületéből kiözönlő aprócska képviselők támadnak meg (18. ábra).

1848 és 1851 között Daumier két újabb rendszerváltást élt meg: a 48-as februári forradalom után megalakult a második köztársaság, az élére megválasztott Charles-Louis Napoléon azonban három év múlva császárnak kiáltotta ki magát. A polgárkirály trónfosztásáról Daumier újabb politikai karikatúrákon keresztül fejezte ki véleményét. „Minden veszve, csak a pénzes láda nem!” – mondja egyik képén.

18. ábra Honoré Daumier: Lilliputiak megpróbálják kihasználni egy új Gulliver álmát, 1850

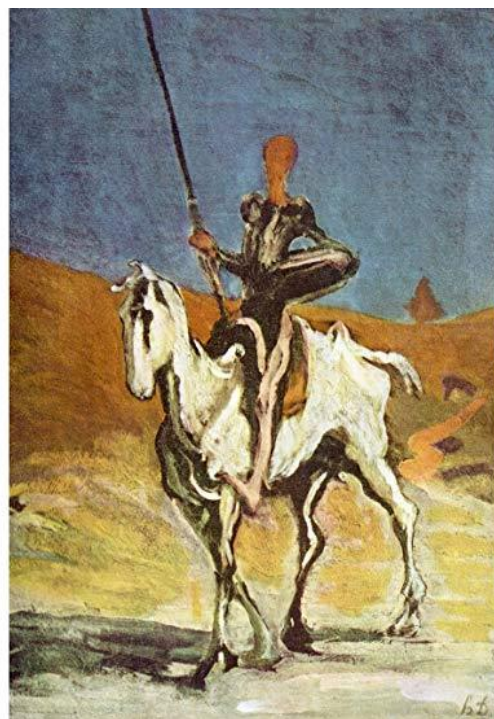
Daumier a forradalom bukását megelőző harcok idején alkotta meg egyik leghíresebb figuráját, a szoborként és litográfiákon megörökített Ratapoilt, a parancsra akár fizikai erőt alkalmazó „verőembert”, aki a puccs előestéjén is terrorizálta a párizsi választókat.

Daumier az ötvenes években már főként pénzkereset céljából tartott ki a litográfiák és karikatúrák mellett, szíve szerint inkább a festészettel foglalkozott volna. Vásznai azonban nem hoztak elismerést. Rajzvilágához éleslátás, emberszeretettel átítatott humor társult, mégpedig egy olyan korban, amikor a véleményesajtó az első lépéseit tette, a szólásszabadságnak folyamatosan birkóznia kellett a cenzúrával, és sajtófotók még nem lévén, a friss híreket rajzokkal kísérték.³²

A francia karikatúra mestere a század egyik legtermékenyebb francia művésze volt: a sajtóban megjelent karikatúrái tették ismertté, de rajzokat, akvarelleket, festményeket és szobrokat is készített. Festészete talán még grafikai tevékenységénél is jelentősebb. Témái egyszerűek: kedvelt hőse Don Quijote tragikus alakja (19. ábra).

Daumier-t azonban a művészi közvélemény karikatúristának könyvelte el, grafikáit tisztelték és követték is a századvég grafikusai közül. Műveiben nemcsak satirikus tartalom van, sokszor rendkívüli gyengédség is. Festői tehetsége a kifejezés erejében rejlik. Crispin & Scapin c. művét 1860-ban Molière színháza ihlette. Rengeteg témáját La Fontaine meséiből vette, 1867-től többször is megihlette Cervantes regényének Don Quijote-Sancho Panza kettőse. Van olyan vélekedés is, hogy realista kifejező erejét kevesen értékelték, festményeit "befejezetlennek" tartották. Minden valószínűség szerint a műfajnak, a karikatúrának szól ez az értékelés, valamelyest még a korán polgárosodott franciáknál is előfordulhat ez, talán az angolszászok vagy a keleti népek szívesebben néznek a görbe tükörbe, mernek szembenézni önmagukkal.

Az 1870-es években Franciaországot újabb politikai viharok dúlták fel – ez a francia–porosz háborúnak, a bonapartizmus bukásának, valamint a kérészéletű párizsi kommünnek az időszak –, ami a politikai karikatúrák újabb áradatának szolgáltatott témát. A művész utolsó illusztrációja a *Le Charivari* 1875. december 18-i számában jelent meg, és a szenátus intézményének bevezetéséről tudósított – élccel.

19 . ábra: Honoré Daumier:
Don Quijote, 1868

³² Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*

Téma tekintetében behatolt hazája és kora úgyszólván minden életmegnyilvánulásába. Grafikáin és képein királyok, katonák, színészek, csepűrágók, polgárok, prostituáltak, munkások és hivatalnokok, ügyvédek, bírák, uzorások, esküdtek, gonosztevők, ártatlanul elítéltek, részegesek és józanok, eladó lányok és vénkisasszonyok, nevetségesen boldog szülők, kétségbeesett éhes anyák, varrónők, mosónők, festők, írók, politikusok, komédiások, bohócok szerepelnek. És az az ember, aki minden reggel szórakoztatta Párizs lakosságát, aki minden nap kielégítette a közönség vidámságigényeit és táplálta ezeket az igényeket, csak egy célt tartott a szeme előtt: a művészetet.³³

Grafikus munkássága közel négyezer litográfiából és ezer, a rajzai nyomán mások által kivitelezett, elsősorban könyvillusztrációul szolgáló fametszetből áll. Korának egyik legkiválóbb művésze, aki éles megfigyeléssel és az emberi gyengéket kipellengérező módon, egynéhány jellegzetes vonással adta vissza a francia nyárspolgárt. Röviden és élesen karakterizálta alakjait. Mindenütt az őt környező társadalmi életben meglátta a humoros oldalt és rajzai az emberi jellemzés mesterművei. Daumier a karikatúráiban addig sohasem látott lélektani tanulmányokat vitt bele. A groteskség, a karikatúra állandó kísérője mindig biztos segítséget nyújt a személyek lélektani sajátosságainak kiemeléséhez. A művész nem a polgár külsejét gúnyolja, hanem a jellemét, a cselekedeteit, az eljárásait.

Ha megvizsgáljuk parlamenti képét, ezeket a »!honatyákat«- Egyesek szundikálnak képviselői padjaikban, mások beszélgetnek egymással, ismét másokat pedig szemmel láthatóan

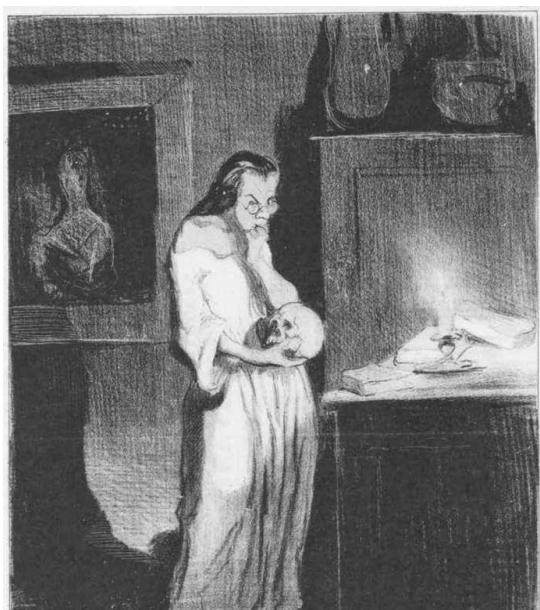

20. ábra: Honoré Daumier: A honatyák hasa, 1834

³³ Imreh Zoltanné: *Korok és stílusok*

személyes gondjaikkal foglalkoznak, egyesek teljesen közömbösek. Minden egyes alakról lélektani tanulmányt lehetne írni, annyira erőteljesen meggyőzőek (20. ábra).

Daumier egyszerre klasszikus és modern alkotó. Klasszikus, hiszen a Louvre műveit tanulmányozva olyan példaképet választott magának, mint Rembrandt vagy Rubens. Noha egy sorozatban kifigurázta az ókori történeteket, valójában az antik szobrászat nagy tisztelője volt, kritikája pedig a megmerevedett akadémiai művészetnek szólt. De művein számos jól ismert keresztény ikonográfiai megoldás is visszaköszön – így például Mária Magdolna koponyával (Humanista tudós nő) esetében (21. ábra).

21. ábra: Honoré Daumier: Humanista tudós nő, 1844

Egyetlen grimaszba képes volt belesűríteni egy egész sorsot. Rajzai páratlan meggyőző erővel rendelkeznek. Nyers realizmussal ábrázolta korát, a politikai illetve a társadalmi szatírái révén korának egyik legnagyobb krónikása. Rendkívüli memóriával megáldott, virtuóz rajz tehetséggel rendelkező művész volt. Az ironikus, groteszk ábrázolás jellemezte, finom humorral rajzolta műveit. Karikaturistaként ismerjük, holott korának nagy művésze volt, aki a későbbiekben is hatással tudott lenni az alkotókra.³⁴

Ma is átüt egyfajta frissesség Daumier karikatúráin, mintha csak ma készültek volna. Pontosabban: milyen jó lenne, ha ma is ilyen

karikatúrák készülnének, egyáltalán, ha efféle kifinomult, elmés, mégis pontos és éles eszközökkel élne a mai humor. Daumier alkotásain átjön a kor hangulata: egy koré, amely már több nemzedékkal maga mögött hagyta az ancien régime-et, de immár a jakobinus diktatúrát, majd Napóleon felvilágosult rendőrállamát is. Franciaországban, a rend és rendetlenség, forradalmak és visszarendeződések ilyen gyors váltakozását először átélő modern nyugati államban ekkor már a laissez-faire kapitalizmus uralkodott, a régi rend után a régi erkölcsök és életpályák is felbomlottak, a szédítő fejlődés pedig tovább bolygatta az amúgy sem nyugodt természetéről ismert nagy francia hangyabolyt. Daumier görbe tükröt tartott a társadalom elé – viszont ez a görbe tükör a mai viszonyok közül visszanezve még mindig egy ódivatú, finoman kidolgozott, elegáns és illedelmes tükör volt.

³⁴ Sági Ágnes: Kortársunk Daumier - A groteszk mestere

III. Gyakorlati munka.

A munkám vizsgálati részét a Beregszászi 9. számú középiskolában végeztem januártól ápriliséig. A tanintézményben magyar és ukrán tannyelvű osztályok vannak. A megfigyelést az alsó osztályos magyar anyanyelvű tanulók körében valósítottam meg. A vizsgálatban 40 tanuló vett részt, különböző nemek és korosztályok szerinti eloszlásban. A vizsgálatom célja az volt, hogy fel tudják-e ismerni és ábrázolni tudják-e a tanulók a kiválasztott rajzfilmek szereplőinél a karikatúrás jegyeket.

A vezetőtanárral közösen választottunk 6 rajzfilmet, amelynek elkészítésében közreműködött Walt Disney. Ezek a következők voltak: Hófehérke és a hét törpe, Pinokkió, Hamupipőke, Pán Péter, Csipkerózsika, A kőbe szúrt kard. A mesék kiválasztása során törekedtünk arra is, hogy a benne lévő főszereplők emberi figurák legyenek.

Azért csak ember alakos rajzfilmeket választottunk a vizsgálathoz, mert általában ők a mese főszereplői. Ide sorolhatjuk a királyfiakat, királykisasszonyokat, mostohákat, koldusokat, juhászbojtárokat stb. Legtöbbjüket a pozitív hősök közé tudjuk sorolni (de vannak kivételek, mint például a mostohák). A gyermekek általában közülük választanak valakit, aki a kedvencüké válik, akivel azonosulni tudnak, akinek a bőrébe belebújhatnak, kiélhetik vágyaikat, érzéseiket, s ezáltal levezethetik felgyülemlett feszültségeiket. Ezeknek a meséknek köszönhetően a gyermekek a valóságban megőrzik a jó viszonyt a szülőkkel, mert a felmerülő problémákat megoldják a képzeletükben a mesék által. Így a valóságban és a képzeletben is megkaphatják azt, aminek segítségével kiegyensúlyozott, lélekben egészséges felnőtté válhatnak.

Azért választottuk pont ezeket a rajzfilmeket, mert az első időszak nagy Disney filmjeire erősen jellemző a bizonytalanság, mint a mai rohanó világunkra. A katarzisz megvalósulását a filmek azzal készítik elő, hogy a hősökkel (és a nézőkkel is) megtapasztaltatják, hogy milyen könnyen veszélybe kerülhetnek.

Ahhoz, hogy gyermekek együvé tudjanak válni a főhőssel és vele együtt át tudják élni azokat a pozitív élményeket, amely során a szereplők élete megváltozik, ismerniük kell ezekben a mesékben lévő négy fő pillért:

- a közösség, amely a szolidaritás erejét hivatott képviselni;
- az otthon, amely az abszolút biztonságot jelenti a hősök és a gyerekek számára;
- a család, amely legtöbbször a hiányán keresztül jelenik meg ezekben a filmekben, mint áhított cél;

- a csoda, amely nem feltétlenül kívülről avatkozik a történetekben, hanem sokkal inkább a szereplők alakulnak át, változnak meg, amely változás a történet szerint a csoda kategóriájába tartozik.

A választásunk azért esett a rajzfilmekre, mert először is ez a műfaj közkedvelt a gyerekek körében, másodsor pedig ezekben jelennek meg olyan jegyek, amelyek összhangban vannak a karikatúra műfajának kiemelkedő képviselői által készített alkotásokkal

Honoré Daumier kritikai célzattal létrejött karikatúrái, amelyek az egyenlőtlenségről, újfajta társadalmi rétegek és azok életmódbeli különbségeiről és főleg uralkodókról szóltak hasonlóságot mutat a Hófehérke és a hét törpe című rajzfilmben szereplő gonosz boszorkánykirálynő alakjával, aki maga is mindent megtesz azért, hogy ő legyen a legszebb és uralkodhasson továbbra is.

Pán Péter című mesefilmben szereplő szedett-vedett kalózgárda groteszk ábrázolása pedig nagyban hasonló Hokusai manga sorozatában ábrázolt arcokkal.

Ezekén kívül hasonlóságot lehet még észrevenni a mesékben szereplő gonosz boszorkányok és varázslók alakja és Goya Boszorkányszombat című alkotása között, főleg a Csipkerózsikában szereplő Demóna ábrázolásánál.

Az utolsó pedig, amire felhívnam a figyelmet, hogy a Pinokkió meséje hasonlóságot mutat William Hogarth munkáival, ahol is a művész bemutatja hogyan lépnek a romlás útjára a jó erkölcsű emberek. A hasonlóság pedig ott érhető tetten, hogy a kis Pinokkiónak is próbára kell tennie a nagy világban a bátorságát, a hűségét és az őszinteségét - azokat az erényeket, amelyeket meg kell tanulnia ahhoz, hogy igazi fiú váljon belőle. Viszont az út elején még Pinokkió csetlik-botlik és egyik butaságot követi el a másik után. Viszont a mese hepiendel végződik, nem pedig úgy ahogy Hogarth alkotásainak utolsó képkockái.

III.I. Karikaturikus jegyek a Walt Disney klaszikus rajzfilmjeinek típuskaraktereinél

Miki egér, Pluto kutya, Donald kacsa, Hófehérke és a hét törpe, Dumbo, Bambi, Hamupipóke, Csipkerózsika, a 101 kiskutya. Ki ne ismerné Walt Disney halhatatlan mesefiguráit? A rajzfilmkirály ezekkel a bűbajos kis hősökkel írta be a nevét a mozi aranykönyvébe. Filmjei, csaknem 50 évvel halála után, ma is hódítanak, cége, a Walt Disney Pictures ontja a rajzfilmeket. Ha bárhol a világon megkérdezzük az utca emberét, hogy milyen rajzfilmhez kapcsolódó személyeket ismer, biztosra vehetjük, hogy Walt Disney (1901–1966) nevét meg fogja említeni. Munkássága minden addigi filmes teljesítményt meghalad, bár életművét életében és posztumusz is sok kritika érte. Disney nem csak a rajzfilmgyártás területén alkotott maradandót, életművéhez hozzátartozik a figurái köré szerveződött kultusz megteremtése is, amely a mai napig intenzíven él. A hangos és színes technika használatával Disney monopolhelyzetbe került a rajzfilmiparban, senki nem tudott vele versenyre kelni. A tervezés és kivitelezés szakaszára pontos munkamenetet dolgozott ki, időközben hatalmassá nőtt stúdiójában példás rendet tartott, és jól megszervezett, profi munkavégzést követelt. A legjobb rajzolókat alkalmazta, akik munkájuk során rengeteg tanulmányrajzot készítettek, hogy minél kifejezőbben és hitelesebben tudják a figurák mozgását, gesztusait ábrázolni. Disney felismerte a mimikában rejlő kifejezőerőt is, amely lehetőséget szintén igyekezett maximálisan kiaknázni. Ennek megfelelően a szájmozgás árnyaltabb alkalmazására is különös figyelmet fordított, amire igencsak szükség volt, hiszen a szájszinkron bevezetésekor a figurák jobbára egy csukott és egy nyitott szájállást használva mechanikusan tátoztak. Filmjeinek gazdag szín- és formavilága elkápráztatta a nézőket, szereplőinek bájos, felelőtlen magatartásával pedig szívesen azonosultak. Ezt erősítendő pozitív karakterei a kisgyermekes jellegzetes jegyeit hordozták magukon: kerek formák, hatalmas szemek, nagy fej, rövid karok és imádnivaló mozdulatok.³⁵

A (korai) Disney világképe legalább négy forrásból táplálkozik.

- Egyik forrása a klasszikus meseirodalom, amelyet valóban klasszikusként kezel: Grimm, Collodi, vagy Saiten egy-egy meséjét az „egész estét betöltő” játékfilm-terjedelem és a társművészetek (zene, képzőművészet) eszközeinek bevonása által a klasszikus regények arányaival, jelentőség-súlyával ruházza fel.

- A másik forrás az operett, amely talán éppen Disney indulásakor aratja legnagyobb világsikereit. Az operettől elsősorban a szerelmi szál idillikusságát és happy end-jét, a királyi-

³⁵ Lányi János: Walt Disney, a mesekirály [1. oldal]

arisztokrata környezet ábrázolásának cukormázos módját veszi át, s gyakran zenei jellegét is: egyes zenei betétek operett-áriáknak vagy duetteknek is megfelelnek, gondoljunk a Hófehérkére, vagy (az egyébként több vonatkozásban már egy másik korszakhoz tartozó) Hamupipőke takarító-áriájára.

- Disney harmadik gyökere az európai irodalomnak és életérzésnek az a vonulata, amely a gótikus regénytől az abszurdig ível, és a fekete romantika, a borzongás, a halál-fenyegetés életérzését hordozza. A korai Disneynél gyakori a borzalom, a félelmetes szörnyként megjelenő ellenség; a hatalmas fogsorú vadállatok, a delejes tekintetű és vérfagyasztó kacajú boszorkányok, a halotti csontvázak motívuma.

- A negyedik elem a kisember-világkép, az angolszász (alsó) középosztály bezárkózó öntudatból, kisebbségi érzésből és elpusztíthatatlan gyakorlatiasságból összetevődő szemlélete, amelynek legjellegzetesebb irodalmi képviselőiként Eric Knight Sam Smallját, vagy Tolkien „hobbit”-népét említhetnénk.

A groteszk-jelleg nagy aránya rendezzi egyébként teljes harmóniába az említett négy világkép-összetevőt. Az operett a kisember vágyainak idillizált világa, a kisember maga ezen ideálképekhez képest csak groteszk formában jelenhet meg.

22. ábra A jó karakterek mesebeli ábrázolása

(balról jobbra: Hamupipőke-1950, Csipkerózsika-1959, Hófehérke-1937)

A kisemberek életformájának, jellemtípusainak megjelenítői ennek megfelelően Disneynél gyakran állatok, törpék; kétbalkezes öregcskék (Donald, Mickey, Pluto, Goofy, a három kismalac, Hófehérke törpéi, Hamupipőke egerei és egyéb állatbarátai, a Dzsungel könyvéből Balú, a Pinocchióból Dzseppetto és a tücsök, de idesorolható Hamupipőke nyugdíjas nénike-tündére is). A filmek hatásának egyik legerősebb rétegét éppen ezek a figurák hozzák létre, akikkel egyszerre tudunk azonosulni és egyszerismind mosolyogni is rajtuk. Gyakran a nem-groteszk főhősök is a kisember egy típusát és a nehézségeken felülemelkedő képességeit jelenítik

meg, de ezek a vágy-világhoz tartoznak, s a heppienddel - mint például Hamupipőke - ki is lépnek a kisember-világból.

Mind a négy forrás szemléletének megfelel a figurák egyértelműen jó-rossz jellege. A hősök és védangyalaik (lánykák, királyfiak, tündérek) szépek - még hozzá lágyan szépek -, jók, kedvesek, akik bárhol barátokra lelnek. Mindig vidámak és élénkek, szeret énekelni, táncolni és gyönyörű történeteket mesélni. Arcvonásaik derűsek, folyton mosolyognak. Általában hajuk rendezett és szép hullámos (22. ábra). Támogatóik mókásak, jóindulatúak, de gyöngék, és kissé alacsonyabb rendűek (állatkák, törpék).

A gonosz karaktereknek van egy bizonyos cinikus tekintetük, ahogy a főhősöket végigmérik, amely már önmagában hátborzongató (23. ábra). Nem bír mindegyikük különösebben nagy hatalommal, de a végsőig, minden létező eszközzel meg akarják keseríteni a jó karakterek életét. A gonosz karakterek csak saját magukat szeretik, nem tisztelnek senkit. Kihasználják az embereket a saját céljai elérésére. Bárhová is kerülnek csak rosszat és káoszt csinálnak. Nincsenek barátaik, csak a néhány társuk, akiket megfélemlítenek, hogy mindent megtegyenek nekik. Egyáltalán nem szeretik az állatokat sem.

23. ábra: A gonosz karakterek mesebeli ábrázolása

(balról jobbra: Hamupipőke mostohaanyja- 1950, Fuvaros úr (Pinokkió-1970), Királynő / Boszorkány (Hófehérke és a hét törpe -1937))

Ezen kívül kevésbé szépek az arcvonásaik, sosem mosolyognak csak fintorognak és eközben rendszerint kimutatják a fogukat is, kesztyűben vannak és sapkát viselnek, vagy ijesztő hajviseletük van.

Mivel mindannyian ezeken a meséken nőttünk fel, él bennünk egy kép arról, hogy mik is azok a külső jegyek, amik a hőst hőssé, a gonoszt pedig gonosszá teszik. Ennek alaposabb vizsgálata pedig elvezet odáig, hogy igenis van kapcsolat a színek és az egyes karakterek jellege között. A jó és gonosz karakterek színbeli különbségükkel is felismerhetőek Disney rajzfilmjeiben. Ahhoz azonban, hogy pontosabb képet kaphassunk a színek és a karakterek

közötti kapcsolatokról, érdemes több Disney-karaktert is megvizsgálni. Nagyon sok Disney-gonosz „használ” domináns, sötét színeket, mint pl. feketét, pirosat és lilát.

A lila, fekete és a piros színek főként a gonoszoknál fordul elő, és ha arra gondolunk, hogy ezeket a színeket gyakran a hatalommal, az előkelőséggel, a luxussal és az ambícióval párosítják, akkor nincs is min csodálkozni. Ezek a jellemzők köszönnek vissza pl. Demóna (Csipkerózsika), Hook kapitány (Pán Péter) és A gonosz királynő (Hófehérke és a hét törpe) esetében. Ők mindannyian olyan karakterek, akik valamilyen formában a hatalmat keresik (24. ábra).

24. ábra: A gonosz karakterek színei

(balról jobbra: James Hook kapitány (Pán Péter-1953), Királynő / Boszorkány (Hófehérke és a hét törpe -1937), Demona (Csipkerózsika-1950))

A jó karaktereknél főleg a sárga, a zöld és a rózsaszín jellemző színek, mint például Hófehérkénél, Hamupipőkénél, Csipkerózsikánál. A kivétel Pinokkió, aki annak ellenére, hogy egy naiv és ártatlan karakter, van egy rossz szokása, mégpedig az, hogy hazudik. A megjelenésében – talán épp, hogy kiemelve enyhén „gonosz” énjét – meg is jelenik a piros (25. ábra).

25. ábra: Pinokkió színezése, 1940

A zenében a jók motívuma édes (sőt, túlédesített), a veszély zenei aláfestése fenyegető, a groteszk szereplők mozgásait erős zenei humor festi alá.

III.2 A foglalkozás menete

A vizsgálat a következőképpen ment végbe. Megismertettem a gyerekekkel a kiválasztott mesefilmeket. Mivel a célom az volt, hogy fel tudják-e ismerni a tanulók a kiválasztott rajzfilmek szereplőinél a karikatúrikus jegyeket, ezért a műveket csak szóban ismertettem a gyerekekkel. Minden mese ismertetése után közösen megbeszéltük a hallottakat, illetve külön-külön is bemutattuk a fő szereplőket és megbeszéltük a melyek voltak a jó és melyek a gonosz karakterek. Legvégül pedig a gyerekeknek készíteni kellett egy rajzot az egyik jó és gonosz főszereplőről. Azért, hogy a rajzok készítése folyamán ne legyen túl sok egyezés kihúzás alapján kellett lerajzolni a figurákat. A rajzok elkészítése után szóltam a gyerekeknek, hogy néhány perc elteltével megismételjük a rajzokat, de akkor már hozok nekik a kiválasztott főszereplőkről képeket is. A gyerekeknek ugyan azt a szereplőt kellett lerajzolniuk másodszer is csak most kaptak róluk nyomtatott képeket, amelyet tanulmányozhattak néhány percig. Ezután összehasonlítottam az először és másodszer készült rajzokat, hogy megfigyelhetőek-e rajtuk a karikatúrai jegyek. A rajzokon ezen kívül nem végeztünk nagyobb elemzéseket, csak összehasonlítottuk azokat a jó és gonosz szereplők eredeti ábrázolásával megnézve, hogy mennyire tudták a gyerekek először a képzeletük alapján azután pedig képek segítségével ábrázolni őket.

Viszont a rajzok készítése folyamán megfigyeléseket végeztem, Ennek célja a képkeletkezési folyamatának megértése. Folyamatelemzési szempontok pedig a következőképpen alakulnak:

- a) figyeljük meg a rajzolás folyamatát: megfigyelhetőek voltak-e görcsös mozgások, hosszú szünet, papírlap határainak átlépése
- b) értelmezzük a folyamatváltozókat
- c) tesztviselkedés: megfigyelhető volt-e fokozott figyelmi bevonódás (nyelvkinyújtás összpontosítás közben), milyen volt a rajzoló együttműködése, produkált-e rajz közben testi tüneteket.
- d) Az autótesztben kérdezzük ki a vizsgált személyt ³⁶

³⁶ Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai* [81-82. oldal]

III.3. Tapasztalatok vélemény

A rajzok elkészítése előtt tartottam a gyerekeknek egy néhány perces előadást a mai és a régebbi mesék különbségéről, illetve hogy milyen hatásuk van a rajzfilmeknek. A mese a gyermekek lelki tápláléka: nemcsak szórakoztat, hanem tanít, nevel is, valamint az érzelmi intelligencia kialakulásában is meghatározó szerepe van. A jó mesehallgatóból lesz aztán a jó olvasó.

Minden gyerek szeret rajzfilmeket nézni. Ez a tény sosem változik, és mindig örökérvényű marad. Azonban a rajzfilmek nagyon is sokat változtak, és változnak is az idők során. A régebbi típusúakra az a jellemző, hogy kézzel rajzoltak, és sokkal nagyobb nyugalmat árasztanak, mint a mostaniak. Ez nagyrészt azért van így, mert sokkal lassabban történnek bennük az események.

A másik része a dolognak pedig az, hogy az újabb típusúak sokkal vibrálóbb színekkel dolgoznak. A gyerekek pedig sokkal másképp reagálnak ezekre a fajta animációkra, mint a klasszikusokra. Persze, ez alatt nem azt kell érteni, hogy az újabb fajták rosszak, hanem azt, hogy más hatással vannak az emberre, még akkor is, ha ezt nem tudatosítja. A felgyorsult események viszont semmiképpen nem árasztanak nyugalmat.

Példaképen az általunk kiválasztott meséket hoztam fel a gyerekeknek, amely egyértelműen a minden idők „legklasszikusabb” animációs filmjei. Ezek olyan rajzfilmek, amelyet mindenki ismer, és szeret. Ennek oka, hogy ez annyira barátságosak és kedvesesek, hogy lehetetlen is lenne nem szeretni. Ezeknek a tulajdonságoknak azonban nemcsak a történet az oka, hanem a klasszikus képkezelési stratégia is.

A gyerekek nagyon örültek a mesék bemutatásának, többen már ismerték is. A mese alapján megbeszéltük a karaktereket is. A gyerekek az első percekben még félénkek és kevésbé kommunikatívok voltak, de egy kis rábeszéléssel és segítséggel elindult a közös beszélgetés.

Közösen megbeszéltük, hogy ezek a rajzfilmek nagyon megnyugtatóak, szemben sok újonnan megjelent mai animációval szemben. A témáik pedig szenzációsak, és nemcsak azért, mert példamutató jellegűek, hanem azért is, mert jól kiformált szereplők vannak bennük. Az ilyen történetek semmiképp nem lehetnek tanulságosak, ha a karakterek nem határozottak, és jól megformáltak. A kiválasztott Disney rajzfilmek pedig a legjobbak közé tartoznak ebből a szempontból is, mivel teljesen felismerhető, hogy gonosz karakterek a rosszat és az elnyomó hatalmat képviseli, a jók pedig a bátorságot, a barátságot, és az összefogást.

Az első a Disney- rajzfilmekben a rajzfilmfigurákat könnyű beazonosítani, egyértelműen léteznek jók és rosszak.

Először a jó figurákról esett szó, ők voltak a gyermekek kedvencei. Felsoroltuk őket név szerint is: Hófehérke, Pinokkió, Hamupipőke, Pán Péter, Csipkerózsika, Artúr,

Azután következtek a gonosz figurák, amelyeket szintén felismerték a gyerekek és fel is tudták sorolni őket: Királynő / Boszorkány, Stromboli, Fuvaros úr, Mostoha, Anasztázia, Drizella, James Hook kapitány, Demona, Madame Morc.

A megbeszélés után a gyerekek kihúzták, hogy a mesékben szereplő jó és gonosz karakterformákat kell elkészíteniük.

A rajzok készítése nyugodt körülmények között zajlott. A foglalkozás teljes időtartalma kétszer 45 percig tartott. A rajzolási időtartalma megközelítőleg 20-20 percet vett igénybe. A két rajz elkészítése között adtunk a gyerekeknek egy 15 perces szünetet is, hogy pihenjenek és felkészüljenek a következő rajzolási periódusra.

A vizsgált gyerekek nagyon örültek a rajzolási lehetőségeknek, várták és izgatottak voltak, hogy mit fognak rajzolni. Örültek neki, hogy kihúzással választjuk ki a rajzolandó szereplőket.

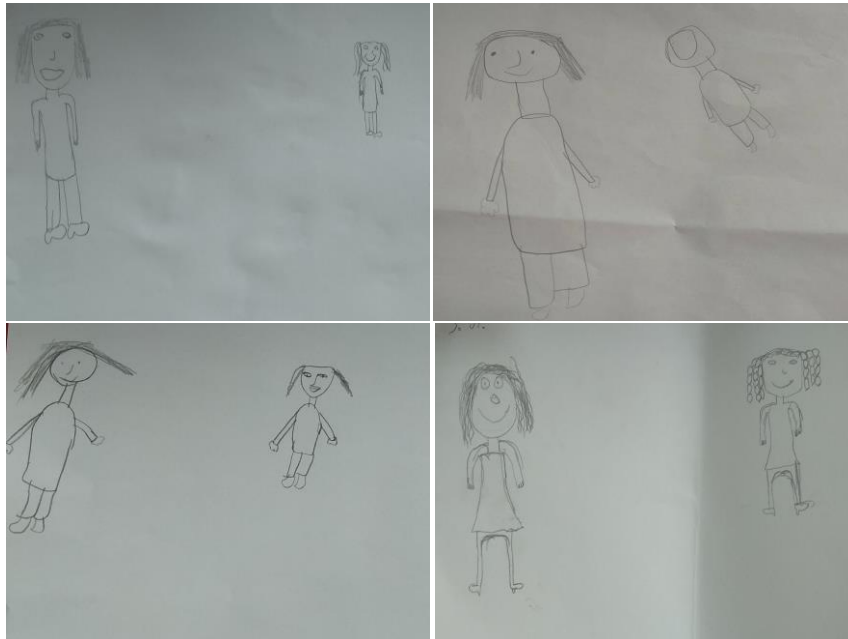
A gyerekek közül volt aki könnyedén megértette, hogy mit is kell rajzolnia, de volt olyan is aki nem mindig értette, hogy mit is kell csinálni. Előfordult olyan is, amikor több percen keresztül próbáltam elmagyarázni a lényegét.

A rajz készítése közben voltak akik nem igazán beszélgetett igyekezet végrehajtani a feladatokat és a kérdéseimre is csak pár szóval válaszolt. Volt viszont olyan gyerek is, aki elég sokat beszélgetett, de igyekezet a tőle telhető legjobban végrehajtani a feladatokat és a kérdéseimre mindig készséggel válaszolt.

A rajzolások során, minden lehetőség és, eszköz biztosítva volt számukra (grafit ceruza, radír, színes ceruzák). Az elkészítés során inkább a színes ceruzát részesítette előnybe és nem igazán változtatott a színeken.

A gyerekek rajzokat a rajzfilm alapján készítették el saját maguk, viszont a kész rajzok mellé raktam összehasonlításképpen a rajzfilmbéli szereplők képét is.

Mivel az első 40 rajz elkészítése előtt a gyerekekkel nem néztük meg a kiválasztott meséket, csak szóban mutattam be őket, ezért így a rajzok megalkotásakor csak a saját fantáziájukra támaszkodhattak. Az elkészült alkotásokon is jól látható, hogy főleg grafitceruzát használtak a gyerekek és nem tudták, hogy milyenre színezzék a figurákat, habár majdnem mindegyik gyerek ismerte a kiválasztott meséket és a benne szereplő mesehősöket. Ezek alapján némelyik rajznál nehéz volt megkülönböztetni még az alkotáson szereplő a jó és rossz karakterek közötti különbségeket is. Ezen kívül látható még az első körben elkészített művek 38 %-ánál, hogy ha egy kívülálló személy nézi őket végig, akkor nehezen ismerné fel a mesefigurákat, még akkor is ha tudná, hogy mely kiválasztott mesékből valók azok (26. ábra).

26. ábra: Felismerhetetlen mesefigurák, magyarázat jó karakterek

Voltak viszont olyan alkotások is, amelyeket kiszínezték a gyerekek és teljes mértékben felismerhetőek rajtuk a jó és gonosz karakterek közötti különbségek. Ezeken a jó mesehősök főleg élénk színekkel, mosolygó arccal és vidám tekintettel vannak ábrázolva. A gonosz karakterek ábrázolásánál látható, hogy a gyerekek erősebben használták a grafitceruzát, sokkal sötétebben vannak ábrázolva. Ezen kívül még látható, hogy a gonosz szereplők arcvonása is cinikus, mérges, szájuk vonala lefelé görbülő (27. ábra)

27. ábra: Jó és gonosz karakterek közötti különbség

A gyerekek többségénél szintén nehezen voltak felismerhetőek a rajzok alapján a mesefigurák karikatúrisztikai jegyei. Az elkészített 40 rajzból csupán 13-nál (32 %) volt látható valamilyen karikatúrai ábrázolás (28. ábra). A rajzokon a karikatúra jegyei főleg az arcok

ábrázolásánál láthatóak. Itt megemlíthető a hosszú orr Pinokkiónál, a boszorkányok, gonosz mostohák kiálló fogai és furcsa hajformái, de ide sorolható még James Hook kapitány (Pán Péter című rajzfilm) kampós keze és nagy kalapjának az ábrázolása

28. ábra: Először készített rajzok karikatúrái ábrázolásai

Most pedig következnek a rajzfilmben szereplő jó és gonosz karakterek képeinek felmutatása után készített rajzok elemzése. Azonnal észrevehető a rajzokon, hogy sokkal kidolgozatabbak, mint amikor a gyerekeknek a saját fantáziájukból kellett lerajzolniuk a mesehősöket. Ennek ellenére a második rajzoláskor még mindig volt 12 olyan alkotás, amely elkészítésénél a gyerekek csupán grafitceruzát használtak. Ha összehasonlítjuk az először készült alkotásokkal az újonnan készütekkel, akkor láthatjuk, hogy elég nagy az ugyan azon karakterek közötti hasonlóság. Viszont így hogy a gyerekek fantáziavilágában a felmutatott képek alapján felelevenítettük az adott mesefiguráról elképzelt képüket már sokkal részletgazdagabb és színesebb alkotásokat tudtak készíteni. annak ellenére, hogy a kiválasztott mesefigurákról készített képeket felmutattuk a gyerekeknek a rajzokon még mindig látható a fantáziájuk használata is. Az elkészült műveket végignézve érdekes dologra lehetünk figyelmesek, mégpedig hogy csipkerózsika karaktere a mesében egy hercegnőt játszik és így a gyerekek koronát rajzoltak neki, viszont a felmutatott képek egyikén sem visel koronát. A másik megfigyelésem az elkészült képek alapján az, hogy az emlékezetből rajzolt képeknél Pán Pétert vagy a jóságos tündért úgy ábrázolták a gyerekek mintha lebegnének vagy repülnének, míg a bemutatott képek egyikén sem látható ilyen és az utána készült alkotásoknál már nem megfigyelhetőek ezek a

mozzanatok. Elmondható, hogy a 40 rajzból 35-nél (88 %) teljes mértékben felismerhetőek a főhősök.

A felmutatott képek alapján készített rajzok 75 %-ánál figyelhető meg valamilyen karikatúrai ábrázolásmód. A gyerekek fantáziája által alkotott első rajzokhoz képest nem láthatóak újabb karikatúrai jegyek az alkotásokon. Itt szintén megjeleni a hosszú orr, az arcok ábrázolásánál lévő fogak és mérges tekintetek vagy pedig a különböző típusú hajviselet és kalapok. Viszont itt is elmondható, hogy ezek a jegyek sokkal kifinomultabbak, mint az először készített rajzokon (29. ábra).

Majdnem mindegyik rajzon megkülönböztethetőek a jó és gonosz karakterek közötti különbség.

29. ábra: Másodszor készített rajzok karikatúrai ábrázolásai

Az alkotásokon a jó karakterek főleg világos színekkel és vidám arccal vannak ábrázolva. A rajzokon látható még, hogy a gyerekek különböző érzelmeket kölcsönöztek a mesehősöknek. Ilyen például a mérges tekintetű Csipkerózsika, vagy a megnövő orra miatt bánatos Pinoccio. A gonosz mesehősök főleg sötét és mérges ábrázolást kaptak, mint például Demona. Itt is előjönnek, mint az első rajzoknál látható legörbülő szájak vagy a különféle kócos hajviselet.

Összefoglalás képen elmondható, hogy a gyerekek mindegyike mind a megbeszélésen, mind pedig a rajzolás folyamán tisztában volt a karakterek mivoltával. Viszont az először készített rajzoknál nehezen ismerhetők fel a mesehősök alakjai és a karikatúrai jegyek. A képek

bemutatása után megismételt rajzok már részletesebbek, színesebbek és sokkal több rajtuk a megjelenő karikatúrai ábrázolás.

A mese képi világa és valóságábrázolása teljes mértékben megfelel a gyermeki gondolkodásmódnak: ez egy gyermeki szemmel nézett világ. A gyermekek folyamatos kíváncsiságát nem lehet kielégíteni tudományos ismeretekkel. Ahhoz, hogy otthonosan érezhesse magát a számára rejtélyekkel teli idegen világban, a mesék nyújtanak nekik segítséget. Ráadásul pont azon a „nyelven”, amelyen maga is gondolkodik: jó vagy rossz szereplők vannak bennük, akik az otthonosság és a biztonság érzését nyújtják számára.

A gyermek személyiségfejlődése szempontjából nagyon fontos az állandó személyek jelenléte és a tárgyi környezet állandósága is. Ugyanezt a folyamatosságot és biztonságot nyújtja számukra a mesében az ismétlés, a kezdő- és záró részek stabilitása is. Az ismétlődő motívumok a ráismerés örömét nyújtják, ha pedig bekövetkezik a mese végén az, amit a gyerek vár, akkor a várakozás feszültsége is oldódik. A meseélmény során a gyermek tudja, hogy mindaz, ami a mesetörténetben zajlik, nem valóságos, mégsem kételkedik benne.

A mese arra biztat, tanítja a gyerekeket, hogy ne adják fel, ha az életben különböző problémákba ütköznek, hanem bátran szálljanak szembe az akadályokkal, a megpróbáltatásokat pedig megoldandó feladatoknak tekintsék. Az életbátorság, a magabiztosság az a képességünk, amellyel túl tudunk merészkedni saját határainkon. A gyermek mesehőssel való azonosulása észrevétlenül történik, mert teljes mértékben beleéli magát a hős szerepébe, képzeletben együtt harcol és együtt győz vele, miközben a rossz elnyeri méltó büntetését. A szereplővel való azonosulás során olyan megoldásokat találhat saját problémáira, amelyek kimondatlanul vannak jelen a mesében, és a gyermeknek a fantáziáján múlik, hogy azt mennyire építi be a saját életébe.

Sok meséből készül rajzfilmfeldolgozás, ezáltal több mesekönyv készül a mozgóképek alapján, így a történet nem kap egyéni vizuális varázst, hanem egy az egyben a filmkockák képezik az illusztrációkat, ilyenek például a Disney mesekönyvek. „Az ilyenfajta kiadványok lebecsülik a gyereket, beszorítják képzeletvilágát előre gyártott kész sémákba, s elveszik tőle a felfedezés különleges élményét, csodáját.”³⁷

Ennek tükrében például Bruno Bettelheim a híres gyermekpszichológus és író nagyon ellenzi a mesék megfilmesítését, sőt, a mesék illusztrálását is. Szerinte, a mese akkor érheti el igazi hatását, akkor léphet valódi kapcsolatba a gyerek tudattalanjával, ha a gyerek számára a saját fantáziájából származó képekben jelenhet meg. Így segíthetik hozzá a gyermek lelkében élő káosz rendezéséhez, találhatja meg a kapcsolatot a mese általános igazságai és az ő konkrét

³⁷Kálmán Tünde: *Mesekönyv kiadás Magyarországon, 1987-ben és 2006-ban: összehasonlító elemzés*

érzései között. A kész, felkínált képek ezt a folyamatot megzavarják. Az illusztrátor nem tudhatja, hogy az adott gyerek számára milyen a sárkány, ő csak a saját sárkányát rajzolhatja meg. A gyönyörű királylány mindenkinek másképpen szép, és igazán mély közünk csak saját képeinkhez lehet.³⁸

A gyermekkönyv-illusztrációt ellenzők körében az alapprobléma az, hogy a felnőttek azt gondolják, hogy a gyerekek ugyanúgy látják a világot, ugyanazt élik meg a mesehallgatás alatt, ugyanazokat a képeket látják, mint ők. A mesenézése és hallgatása közben nagyon intenzív belső munka megy végbe a gyerekekben, mert elképzelik, amit látnak és hallanak, és ők már gondolatban megalkotják saját történetüket, és a cselekményén keresztül lehetőséget kap a szorongások feldolgozására is. Ez a képessége felnőttként is segíteni fogja a problémák feloldásában.³⁹

Kiváló lehetőség, ha a rajzfilmek karikatúráit, gúnyait, vicceit, beemeljük a tanítási folyamatba. A humor gyakran világít rá egy történelmi korszak vagy esemény sajátosságaira, az akkori ember életviszonyaira, mindennapi körülményeire. A vicc – természeténél fogva – a legkomolyabb történésekről is komikusan beszél. Tudjuk, sok diáknak nehéz szavakba önteni az órán hallott és tankönyvekben rendszerezett, megtanulandó információkat. Az órán hallott vicc vagy látott karikatúra éppen tömör, csattanós jellege miatt erős nyomokat képes hagyni, így a felidézés során a vicc tartalmi vonatkozásait a humor könnyebben rendezhetővé, megjegyezhetővé teszi. A humor fontos segítség lehet a tanulói motiváltság kialakításában, annak tartós fenntartásában. Segít közelebb hozni egy régmúlt időszakot, segít a figyelem felkeltésében, fenntartásában. A karikatúra lehetőséget teremt az oldott légkör kialakítására, az esetleges szorongások oldására, leküzdésére, kiváló alapot adhat a partneri tanár-diák viszony kialakításában, segítséget nyújthat a közvetlenebb beszélgetések elindításához, az élmény alapú, tanításhoz.⁴⁰

³⁸ Bruno Betelheim: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek* [7-8. oldal]

³⁹ Puskás Pálma: *Okkal vannak levágott fejek az esti mesében* [4-9. bekezdés]

⁴⁰ F. Tóth Zoltán: *A Kádár-korszak „mitoszai” a tanítási gyakorlatban, humorral, karikatúrával.* [1-2. oldal]

Összegzés

Dolgozatom témája kapcsán megismerkedtem a karikatúra és a gúnyrajz fogalmával, változásaival és a legfőbb képviselőivel.

A karikatúra formája az emberi, állati vagy tárgyi jellegzetességek túlzó kihangsúlyozása, a kevésbé jellegzetes alkotóelemek csaknem teljes elhanyagolása.

A karikatúrát a mára legjellemzőbbé vált, rajzos (grafikus) formája mellett a vizuális műfajok között ott volt a festészetben, a filmekben, a rajzfilmekben, a bábjátékokban és a pantomimekben, a táncban, a prózában és kötött versekben, a drámában, sőt a zenében is. Olyan híres művészeket lehet megemlíteni ezekkel a műfajokkal kapcsolatban, mint a karikatúra európai ősapját a két Brueghel-t, az angliai festő és grafikus William Hogarth, a francia karikatúra mesterét Honoré Daumier-t vagy a 18 század egyik leghíresebb japán képzőművészt, Kacusika Hokusai-t. A magyar művészek között is voltak szép számmal, akik hozzájárultak a karikatúra terjedéséhez. Itt meg kell említeni Nep Józsefet a XX. századi magyar animáció egyik legfontosabb alkotóját, Orosz István Kossuth-díjas grafikusművészt, Rejtő Jenő író és többek között Szalay Károly író, publicista, irodalomtörténészt.

A munkám vizsgálati részét a Beregszászi 9. számú középiskolában végeztem. Ehhez kiválasztottunk 6 rajzfilmet, amelynek elkészítésében közreműködött Walt Disney. A választásunk azért esett a rajzfilmekre, mert először is ez a műfaj közkedvelt a gyerekek körében, másodsor pedig ezekben jelennek meg olyan jegyek, amelyek összhangban vannak a karikatúra műfajának kiemelkedő képviselői által készített alkotásokkal. A kiválasztásuk során törekedtünk arra is, hogy a bennük lévő főszereplők emberi figurák legyenek (királyfiakat, királykisasszonyokat, mostohákat, koldusokat) stb. Ez azért tartottuk fontosnak, mert a gyermekek általában közülük választanak valakit, aki a kedvencüké válik, akivel azonosulni tudnak, akinek a bőrébe belebújhatnak, kiélhetik vágyaikat, érzéseiket, s ezáltal levezethetik a felgyülemlett feszültségeiket. Ezeknek a meséknek köszönhetően a gyermekek a valóságban megőrzik a jó viszonyt a szülőkkel, mert a felmerülő problémákat megoldják a képzeletükben a mesék által. Így a valóságban és a képzeletben is megkaphatják azt, aminek segítségével kiegyensúlyozott, lélekben egészséges felnőtté válhatnak.

A vizsgálat során a gyerekek kétszer készítettek rajzokat a kiválasztott rajzfilmek jó és gonosz karaktereiről. Először a gyerekek a fantáziájukra támaszkodva rajzoltak. Másodsor megnézheték az általuk kiválasztott főszereplők képét, amely alapján szintén elkészítették az alkotásukat. Ezután összehasonlítottam a rajzokat, hogy megfigyeljem rajtuk a karikatúrai

jegyeket. A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a gyerekek mindegyike mind a megbeszélésen, mind pedig a rajzolás folyamán tisztában volt a karakterek mivoltával. Viszont az először készített rajzoknál nehezen ismerhetők fel a mesehősök alakjai és a karikatúrai jegyek. A képek bemutatása után megismételt rajzok már részletesebbek, színesebbek és sokkal több rajtuk a megjelenő karikatúrai ábrázolás.

Резюме

У зв'язку з темою моєї роботи я ознайомилася з концепцією, змінами та основними представниками карикатури та мультфільму.

Формою мультфільму є надмірний акцент на людські, тваринні або відчутні риси, майже нехтуючи менш характерними компонентами.

На додаток до графічної форми, яка стала найбільш характерною, карикатура була серед візуальних жанрів живопису, фільмів, мультфільмів, лялькових і пантомімних, танцювальних, прозаїчних і прив'язаних віршів, драматичних і навіть музичних. Відомих артистів цих жанрів можна назвати європейським батьком мультфільму, двома Брейгель, англійським живописцем і графіком Вільямом Хогарт, французьким майстром мультфільмів Оноре Дам'є або одним з найвідоміших японських художників XVIII століття—Кацусіка Хокусай, було також багато угорських художників, які сприяли поширенню мультфільму. Тут ми повинні згадати Йосипа Неппа в XX ст. одним з найважливіших творців угорської анімації 19-го століття є Іштван Орос, художник-винахідник Кошут, художник-графік, Ене Рейте, і серед інших, Кароль Салаї, письменник, публіцист і історик літератури.

Практична частина моєї роботи була зроблена в ЗОШ № 9 м. Берегово. Щоб зробити це, ми відібрали 6 карикатур, до яких сприяв ВолтДісней. Наш вибір потрапив на мультфільми, тому що в першу чергу цей жанр користується популярністю у дітей, а по-друге, є ознаки, що йдуть у відповідність з роботами видатних представників мультиплікаційного жанру. У своєму виборі ми також прагнули зробити в них головних героїв людських персонажів (королівських дам, мачухи, жебраків і т.д.). Це вважалося важливим, оскільки діти зазвичай вибирають того, хто стає їхнім улюбленим, з яким вони можуть ідентифікувати, відчувати свої бажання, почуття і тим самим отримувати накопичені напруження. Завдяки цим казкам діти насправді підтримують добрі стосунки зі своїми батьками, тому що проблеми, з якими вони стикаються, вирішуються своїми казками у своїй уяві. Тому вони можуть отримати її в реальності, щоб допомогти їм стати збалансованою, здоровою людиною.

Під час дослідження діти зробили двічі малюнки про хороших і злих персонажів вибраних карикатур. По-перше, діти спиралися на свою уяву. По-друге, вони бачили образи обраних героїв, на основі яких вони також зробили свої твори. Потім я порівнювала малюнки, щоб спостерігати за ними карикатурні риси.

На основі отриманих результатів можна сказати, що кожен з дітей знав про характер персонажа як під час зустрічі, так і під час малювання. Однак перші малюнки ускладнюють розпізнавання казкових персонажів і знаків. Після представлення картин повторювані малюнки більш деталізовані, більш барвисті, і на них зображено значно більше карикатури.

IV. Mellékletek.

IV.1. Irodalomjegyzék

- APÁTI ILDIKÓ: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*
http://www.hetek.hu/eletmod/201705/karikatura_es_sajtoszabadsag, (Letöltés ideje: 2019. 02. 05.)
- BRUNO BETELHEIM: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Gondolat kiadó, Budapest, 1985
- БОРЦ Р. М., САМОЙЛИК Д. В.: *Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку "Радість творчості"* Тернопіль: Мандрівець, 2013. — 72 с.
- CSÖSZI SZABÓ LÁSZLÓ: *Az angol nemzeti festészet megteremtője*,
<http://naptar.blogger.hu/2014/11/10/az-angol-nemzeti-festesz-megteremtoje>, (Letöltés ideje: 2019. 02. 25.)
- CSEKE GÁBOR: *A humorfelelős (Szalay Károly)*, <http://urszu2.blogspot.com/2009/05/humorfelelos-szalay-karoly.html>, (Letöltés ideje: 2018. 02. 25.)
- DIZSERI ESZTER: *A magyar mozgókép mestere: Nepp József*,
<http://www.filmkultura.hu/regi/2006/articles/profiles/nepp.hu.html>, (Letöltés ideje: 2018. 12. 20.)
- E. H. GOMBRICH: *A művészet története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975
- F. TÓTH ZOLTÁN: *A Kádár-korszak „mitoszai” a tanítási gyakorlatban, humorral, karikatúrával*,
<http://tte.hu/a-kadar-korszak-8222-mitoszai-8221-a-tanitasi-gyakorlatban-humorral-karikaturaval/>, (Letöltés ideje: 2019. 03. 20.)
- GAÁL TAMÁS: *Hokuszaik, a legendás japán képzőművész*, <http://cultura.hu/szub-kultura/hokuszaik-a-legendas-japan-kepzu-muvesz/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 12.)
- HEGEDÜS GÉZA: *Rejtő Jenő*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/IrodalmiArckapcsarnok-hegedus-geza-irodalmi-arckepcsarnok-1/a-magyar-irodalom-arckepcsarnoka-1239/rejto-jeno-19051943-8BC/>, (Letöltés ideje: 2019. 01. 12.)
- IMREH ZOLTÁNNÉ: *Korok és stílusok. Műalkotások elemzése*. Munkakönyv. Comenius Kiadó. Karád, 2004, 57-58. old.
- Kálmán Tünde: *Mesekönyv kiadás Magyarországon, 1987-ben és 2006-ban: összehasonlító elemzés*,
http://www.tanszertar.hu/eken/2008_03/kt_0803.htm, (Letöltés ideje: 2018. 12. 12.)
- KÓSA LÁSZLÓ: *A nőekkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében*,
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/fabo/diss.pdf>, (Letöltés ideje: 2019. 02. 12.)
- KERNÁCS GABRIELLA: *Orosz István grafikus, festő, animációs rendező*,
<http://mmakademia.hu/alkoto/-/record/MMA8057>, (Letöltés ideje: 2012. 02. 25.)

- LÁNYI JÁNOS: *Walt Disney, a mesekirály*, http://filmvilag.blog.hu/2014/12/06/walt_disney_a_mesekiraly, (Letöltés ideje: 2018. 02. 25.)
- LÉVAI JÚLIA: *A karikatúráról*, <http://www.mimicsoda.hu/cikk.php?id=1237>, (Letöltés ideje: 2019. 01. 12.)
- LION FEUCHTWANGER: *Goya*, Európa kiadó. Budapest, 1978
- MÉLYI JÓZSEF: *A karikatúrák kora*, http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/a_karikaturak_kora.1751.html?pageid=119, (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- NAGY DIÁNA: *Inspirációm Japán*, <http://konyvtar2.mome.hu/doktori/ertekezesek/DLAertekezes-NagyDiana-2013.pdf>, (Letöltés ideje: 2019. 02. 26.)
- NAGY MÁRIA: *270 éve született Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus*, <https://www.gyoriszon.hu/news/5640/66/270-éve-született-Francisco-José-de-Goya-y-Lucientes-spanyol-festő-és-grafikus>, (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- Puskás Pálma: *Okkal vannak levágott fejek az esti mesében*, https://divany.hu/szuloseg/2015/03/09/levagott_fejek_es_kivajt_szemek_a_nepmesekben/, (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- SÁGI ÁGNES: *Kortársunk Daumier - A groteszk mestere*, <https://www.veol.hu/kultura/kortarsunk-daumier-a-groteszk-mestere-1826540/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- SZALAY KÁROLY: *Karikatúra és groteszk a magyar középkorban*. Mundus Novus Kft., Budapest, 2003
- SZÁNTÓ GYÖRGY: *A karikatúra*, <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1927&honap=9&cikk=4412>, (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- SZERDAHELYI ISTVÁN, ZOLTAI DÉNES: *Esztétikai kislexikon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979
- VASS ZOLTÁN: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai*. Flaccus Kiadó, Budapest, 2013, 81.-91. Old

IV.2. Hivatkozáslista

1. Szerdahelyi István, Zoltai Dénes: Esztétikai kislexikon [256. oldal, 3. bekezdés]
2. Imreh Zoltánné: *Korok és stílusok* [58. oldal, 1. bekezdés]
3. Lévai Júlia: *A karikatúráról* [1-2. oldal]
4. Kósa László: A nőikkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [32. oldal]
5. Lion Feuchtwanger: *Goya* [32. oldal]
6. E. H. Gombrich: *A művészet története* [189. oldal]
7. Gaál Tamás: *Hokuszai, a legendás japán képzőművész* [1. oldal]
8. Dizseri Eszter: *A magyar mozgókép mestere: Nepp József* [1-2. oldal]
9. Szántó György: *A karikatúra* [3. oldal]
10. Szalay Károly: Karikatúra és groteszk a magyar középkorban [219. oldal]
11. Kernács Gabriella: *Orosz István grafikus, festő, animációs rendező* [1-5. oldal]
12. Hegedüs Géza: *Rejtő Jenő* [1-8. oldal]
13. Cseke Gábor: *A humorfelelős (Szalay Károly)* [1-3. oldal]
14. Lévai Júlia: *A karikatúráról* [3-4. oldal]
15. Lévai Júlia: *A karikatúráról* [5. oldal]
16. Kósa László: A nőikkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [35. oldal]
17. Apáti Ildikó: Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása
18. Nagy Diána: Inspirációm Japán
19. Gaál Tamás: *Hokuszai, a legendás japán képzőművész*
20. Gaál Tamás: *Hokuszai, a legendás japán képzőművész* [1. oldal]
21. Nagy Diána: Inspirációm Japán
22. Nagy Mária: *270 éve született Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus*
23. Nagy Mária: *270 éve született Francisco José de Goya y Lucientes spanyol festő és grafikus*
24. Lion Feuchtwanger: *Goya* [32. oldal]
25. Lion Feuchtwanger: *Goya* [35. oldal]
26. Kósa László: A nőikkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [32. oldal]
27. Csöszi Szabó László: Az angol nemzeti festészet megteremtője

28. Kósa László: A nőkkel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák változása az érclapok tükrében [34. oldal]
29. Mélyi József: A karikatúrák kora [1-2. oldal]
30. Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*
31. Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*
32. E. H. Gombrich: *A művészet története* [189. oldal]
33. Apáti Ildikó: *Karikatúra és sajtószabadság. Honoré Daumier, a 19. század krónikása*
34. Imreh Zoltanné: *Korok és stílusok*
35. Sági Ágnes: *Kortársunk Daumier - A groteszk mestere*
36. Lányi János: *Walt Disney, a mesekirály* [1. oldal]
37. Vass Zoltán: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai* [81-82. oldal]
38. Kálmán Tünde: *Mesekönyv kiadás Magyarországon, 1987-ben és 2006-ban: összehasonlító elemzés*
39. Bruno Bettelheim: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* [7-8. oldal]
40. Puskás Pálma: *Okkal vannak levágott fejek az esti mesében* [4-9. bekezdés]
41. F. Tóth Zoltán: *A Kádár-korszak „mítoszai” a tanítási gyakorlatban, humorral, karikatúrával.* [1-2. oldal]

IV.3.Ábrajegyzék

1. ábra: Pieter Bruegel: Esküvői tánc, 1604-1614 k.

Letöltés helye: <https://www.pieter-bruegel-the-elder.org/The-Peasant-Wedding.html>,

(Letöltés ideje: 2018.11.05.)

2. ábra: A mézga család, 1960-1980 között.

http://comment.blog.hu/2009/07/06/sorozatklasszikusok_a_mezga_csalad_i, (Letöltés ideje: 2019.03.05.)

3. ábra: Kérem a következőt! 1974

<https://index.hu/gal/14/pic.php?dir=totalcar/tesztek/starex/&pid=49>, (Letöltés ideje: 2019.03.05.)

4. ábra: Orosz István: Товарищи конец! 1990

<https://stilustan.wordpress.com/grafika/plakattortenet/19-magyar-plakat/orosz-istvan-plakat-16-1000/>, (Letöltés ideje: 2018.11.06.)

5. ábra Kacusika Hokuszi: Halászok a nagy hullámon túl, 1830

<https://www.apollopecs.hu/hokuszi/> (Letöltés ideje: 2018.11.06.)

6. ábra Kacusika Hokuszi: Lenyomat az óriási festményének készítéséről, 1817

<https://fidelio.hu/vizual/7-erdekesseg-a-nagy-hullam-festojerol-137386.html>, (Letöltés ideje: 2018.11.06.)

7. ábra Kacusika Hokuszi manga sorozata, 1814

<http://www.ukiyoe-ota-muse.jp/exhibition-eng/2016-hokusai-manga-universe>, (Letöltés ideje: 2018.12.10.)

8. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Los Caprichos, 1799

<https://cgarsilvanhistoria.weebly.com/week-13--francisco-goya-y-luciente.html>, (Letöltés ideje: 2019.02.03.)

9. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Ha az értelem alszik, előjönnek a szörnyek, 1799

<https://www.bonhams.com/auctions/24261/lot/23/>, (Letöltés ideje: 2019.02.03.)

10. ábra Francisco José de Goya y Lucientes: Boszorkányszombat, 1792

<https://www.theblackaether.com/2017/05/06/festoi-remalmok-utazas-goya-john-martin-es-finlay-vilagaba/>, (Letöltés ideje: 2019.02.11.)

11. ábra William Hogarth: A szajha útja (1732)

http://www.michaelfinney.co.uk/uploads/images/catalogue/6626_HarlotsProgress_1000.jpg, (Letöltés ideje: 2019.02.15.)

- 12. ábra** William Hogarth: Az aranyifjú útja (1733-1734)
<https://hu.pinterest.com/pin/232990980699551028/?autologin=true>, (Letöltés ideje: 2019.02.15.)
- 13. ábra** William Hogarth: Divatos házasság, 1743
https://www.lambiek.net/artists/h/hogarth_william.htm, (Letöltés ideje: 2019.02.15.)
- 14. ábra** Honoré Daumier: Jó ég, én meg hogy odavoltam ezért a fickóért, 1831
<https://www.daumier.org/biography/daumiers-life/>, (Letöltés ideje: 2019.02.17.)
- 15. ábra** Honoré Daumier: Gargantua, 1831
<https://www.alamy.com/stock-photo-honore-daumier-gargantua-1831-lithograph-95714454.html>, (Letöltés ideje: 2018.11.05.)
- 16. ábra** Honoré Daumier: Júliusi hős, 1831
<https://criminocorpus.hypotheses.org/44799>, (Letöltés ideje: 2018.11.05.)
- 17. ábra** Honoré Daumier: Transnonain utca, 1834
https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Honoré_Daumier_-_Rue_Transnonain,_April_15,_1834_-_WGA5966.jpg, (Letöltés ideje: 2019.02.18.)
- 18. ábra** Lilliputiak megpróbálják kihasználni egy új Gulliver álmát, 1850
<https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=255285>, (Letöltés ideje: 2019.02.18.)
- 19. ábra** Honoré Daumier: Don Quijote, 1868
<https://montazsmagazin.hu/igy-eltek-ti-honore-daumier-grafikai-a-szepmveszetiben/>, (Letöltés ideje: 2019.02.18.)
- 20. ábra** Honoré Daumier: A honatyák hasa, 1834
http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/daumier_szemevel.3877.html?pageid=119, (Letöltés ideje: 2019.02.18.)
- 21. ábra** Honoré Daumier: Humanista tudós, 1844
http://ezredveg.vasaros.com/html/2013_11_12/1311121.html, (Letöltés ideje: 2019.02.18.)
- 22. ábra** A jó karakterek mesebeli ábrázolása
(balról jobbra: Hamupipőke-1950, Csipkerózsika-1959, Hófehérke-1937)
<http://meseverzsum.hu/279/Szinpszichologia-a-Disney-szereplok-varazstukreben>, (Letöltés ideje: 2019.02.25.)
- 23. ábra** A gonosz karakterek mesebeli ábrázolása
(balról jobbra: Hamupipőke mostohaanyja- 1950, Fuvaros úr (Pinokkió-1970). Királynő / Boszorkány (Hófehérke és a hét törpe -1937))
https://miajoneked.blog.hu/2016/11/14/5_orult_disney-teoria_ami_mindent_megvaltoztat_amit_eddig_kedvenc_meseidrol_gondoltal, (Letöltés ideje: 2019.02.25.)

24. ábra A gonosz karakterek színei

(balról jobbra: James Hook kapitány (Pán Péter-1953), Királynő / Boszorkány (Hófehérke és a hét törpe -1937), Demona (Csipkerrózsika-1950))

<http://meseverzum.hu/279/Szinpszichologia-a-Disney-szereplok-varazstukreben>, (Letöltés ideje: 2019.02.25.)

25. ábra Pinokkió színezése, 1940

http://est.hu/cikk/125775/megtalaltak_az_eloszereplos_pinokkio-film_rendezojet, (Letöltés ideje: 2019.02.25.)

26. ábra: Felismerhetetlen mesefigurák

27. ábra: Jó és gonosz karakterek közötti különbség

28. ábra: Először készített rajzok karikatúrai ábrázolásai

29. ábra: Másodszor készített rajzok karikatúrai ábrázolásai

V. Gyakorlati rész mellékletei

V.1. Óravázlat táblázat

Osztály: 4. Osztálylétszám: 12 tanuló Hiányzó: -	I. óravázlat
CÍM: <i>Walt Disney ember alakos rajzfilmjeinek jellemzése</i>	
CÉL: Feltérképezni a gyermekek ismereteit, tapasztalatait a mesekarakterek tulajdonságairól, a velük való minden napi kapcsolatukról. Bővíteni a meglévő tapasztalatokat mesefigurák karikatúraszerű értékeiről. Fejleszteni kifejezőkészségüket, beszédüket, emlékezetüket, motoros képességüket.	
TÉMA: <ol style="list-style-type: none">1. Előadást a mai és a régebbi mesék különbségéről.2. A rajzfilmek szóbeli bemutatása (Hófehérke és a hét törpe, Pinokkió , Hamupipőke, Pán Péter, Csipkerózsika, A kőbe szúrt kard.).3. Beszélgetés a rajzfilmek szereplőiről<ul style="list-style-type: none">• <i>Milyen fontosabb szereplők vannak a rajzfilmekben?</i>• <i>Hogy néznek ki a rajzfilmekben szereplő „jó” szereplők?</i>• <i>Hogyan néznek ki a rajzfilmekben szereplő gonosz karakter?</i>• <i>Hogyan néznek ki a rajzfilmekben szereplő komikus figurák karakterek?</i>• <i>Tetszett-e számotokra ez a rajzfilm?</i>• <i>Hogyan kell megbecsülni egy meséskönyvet?</i>4. Az otthoni feladat kiosztása.5. A foglalkozás összegzése, a gyermekek megdicsérése.	
FELADAT: <i>Szeretném, ha mindenki elgondolkodna azon, hogy milyen jó tulajdonságai vannak ezeknek a meséknek, amelyet felhasználhattok az életben is?</i>	
IDŐBEOSZTÁS: 09:00-09:05 – elhelyezkedés	

09:05-09:20 – előadás

09:20-09:45 – első rajzolás

09:45-10:00 – rövid szünet

10:00-10:10 – A rajzfilm hősök ábráinak bemutatása

10:10-10:35 – szünet

10:35 - 10: 45 – A szereplők megbeszélése

ÉRTÉKELÉS:

A foglalkozás összességében sikeresnek volt mondható. A gyerekek nagyon örültek a meséknek, többen már hallották vagy látták is azokat. A gyerekek nagyon élvezték a karakterek lerajzolását. A mesék alapján megbeszéltük a jó és gonosz karaktereket is. A gyerekek az első percekben még félénkek és kevésbé kommunikatívak voltak, de egy kis rábeszéléssel és segítséggel elindult a közös beszélgetés.

OTTHONI KIEGÉSZÍTŐ FELADAT:

A foglalkozás végén azt kértem a gyerekektől, hogy otthon mindenki gondolkodjon el azon, hogy a halott mesékben lévő karakterek jó illetve rossz tulajdonságát, hol lehet felismerni az életben. Illetve, hogy a jó tulajdonságokat hogyan tudják ők felhasználni.

IRODALOM / TANÁR:

FÉJJA SÁNDOR: *Walt Disney*. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1978

FELTÉTELEK:

Osztályterem, képek, rajzoláshoz való eszközök.

V.2. Foglalkozásokon végzett fotódokumentáció

A rajzkészítés magyarázata (2019.03.25)

Karakterek rajzolása (2019.03.25)

Karakterek rajzolása (2019.03.25)

Karakterek rajzolása (2019.03.25)

Karakterek rajzolása (2019.03.25)